

8379 укр

9 укр

Р. ЗАДНІПРЯНСЬКИЙ

Чи Шевченко був „малоросом”?

Видавництво
»Україньська Критична Думка«
1946

8379 УКР

Р. ЗАДНІПРЯНСЬКИЙ

Чи Шевченко був „малоросом”?

З М І С Т:

1. Генеза і характеристика творів Шевченка московською мовою писаних.
2. Щоденник Шевченка і справжні національні почування його автора.

Видавництво
»Українська Критична Думка«
1946

ЦНБ ім. Вервзиського
АН УРСР
Акт 199 8
№ 318 М-9

ГЕНЕЗА І ХАРАКТЕР ТВОРІВ ШЕВЧЕНКА МОСКОВСЬКОЮ МОВОЮ ПИСАНИХ.

"То так і я тепер, пишу:
Папір тільки, чорнило трачу!"
Т. Шевченко.

Звичайно, як нащадки взагалі, так і літературні критики, розуміючи й коментуючи по своєму спадщину поета чи письменника, навіть тоді, коли не мають наміру "натягувати" творчість для політичних цілей, причинюються до повстання часто цілковито відмінних образів творців та їхньої творчості. Коли б я мав на увазі це явище, то у випадку, коли мова йде про Т. Шевченка, повинен би був говорити щонайменше про яких шість-вісім різних відмін сфальшованого Шевченка [пригадайте: "Шевченка-народника", в обов'язковому

кожусі й шапці з кобзою в руках або біля ніг, Шевченка - "поета перед-пролетаріату", "Шевченка-гетьманця і слов'янофіла", "Шевченка-соціяліста" в солдатській шинелі, з кацапською бородою, що нагадував не то "старовіра", не то своє погруддя роботи Архипенка|. Виключно великий вплив творчості поета та значіння "Кобзаря" було причиною того, що кожна група намагалася "підшитися" під поета, використовуючи те його значіння, авторитет і популярність. Отже, не про це мова буде в цій розвідці. Мова буде про дві, ідеологічно трохи різні, літературні силуетки Шевченка, які матимемо, якщо піддамо критичній аналізі літературну спадщину поета до заслання, чи, краще сказати, до р. 1845 і по ньому. § Табличка|

За час від 1838 року до літа 1847 р. написав Т. Шевченко всі важливіші твори свого "Кобзаря", які у виданні "Сімовича" займають 208 сторінок. Від 1847 до 1849 р. творчість автора має ще багато спільного як тематикою,

творчості Т. Шевченка до року 1841 року — українським та в одній московській сторінки творів, що ввійшли до «Кобзаря» — подані за вид. під ред. Сімовича, а решта творів за видавцем «Творів» Шевченка Українського Наук. Інст. у Варшаві. В основному це не міняє картини).

Українською мовою				Московською мовою							
роки	кіль. рок.	що написав	кіль. сторін	роки	кіль. рок.	що написав	кіль. сторін				
1838	1/2	Поетичні віршовані твори, котрі ввійшли до «Кобзаря»	208	1838	1/2	Нічого	—				
1839	1										
1840	1										
1841	1										
1842	1										
1843	1										
1844	1										
1845	1										
1846	1										
1847	1/2			»Назар Стодоля«	44			1847	1/2	»Слепая«, »Нікіта Гайдай«	44
1843	1/2	1847	1/2			»Тризна«	16				
1847	1/2	Поет. вірш. твори з «Кобзаря»	106	1848	1			Нічого	—		
1848	1										
1849	1			» « «	39	1849	1				
1850	1	1850	1								
1851	1	Нічого!	—	1851	1	»Наймичка«, »Варнак«, »Княгиня«	160				
1852	1										
1853	1										
1854	1			1855	1			»Музика«	86		
1855	1			»	»Нещасний« »Капітанша«					141	
1856	1			Поет. вірш. твори	7			»	»Близнята«, »Мистець«	280	
1857	1							1857	1	»Щоденник«	238
1858	1							1858	1	»Мандрівка...«	161
1859	1										
1860	1										
			404				1126				

Примітка: Моск. вірш. твори (1842 - 43) після того писані як дакинулася москов. критика на чолі з Бєлінським за «Кобзаря» і де хто пояснював писання по українськи тим, що Шевченко не потрапить по москов. «Тризна» написана спеціально для княгини Рєпніной — приятельки поета. До тих же років належ. москов. текст «Назара Стодоли», що загинув.

так своїми ідеями з творчістю попереднього часу, але чим далі, тим сильніше відчувається глибока криза, яку переживав поет, й яка знайшла свій відгук у кількох, повних понурого трагізму віршах з кінця 1849 року і початку 1850 р.

До 1849 р. написане займає ще 106 сторінок, а до кінця року 1850 ще 39 сторінок |насилення творчості припадає на першу зиму на засланні|.

Всі ж віршовані українські твори, написані від 1850 |чи, краще сказати, від 1857 р. тому, що за час від 1850 до 1857 року не маємо жадних віршів| аж до смерти, тобто до 1861 р. містяться на 7-ми стор. Таким чином саме на той інтервал між 1850 і 1857 роками припадають лише писані московською мовою повісті: "Наймичка" |стор. 86. р. 1853|, "Варнак" |стор. 38. р. 1853|, "Княгиня" |стор. 36. р. 1853|, "Музика" |стор. 86. р. 1855|, "Нещасний" |стор. 66. р. 1855|, "Капітанша"

|стор.75.р.1855|, "Близнята" |стор.148.р.1855|, "Мистець"
|стор.132.р.1856|, - разом 667 сторінок. Коли взяти м е-
х а н і ч н о 1850 р., то виглядає, що раптом Шевченко пе-
рестав писати українською мовою і протягом якихось чоти-
рьох років, пишучи виключно по московськи, написав аж 667
сторінок.

Та такої раптовності н е б у л о , принайменше в
тому році, правильніше уважати, що зниження|дуже сильне|
творчості українською мовою наступило після написання
"Заповіту" себто після 1845 року, бо ми маємо лише дві по-
езії з року 1846, а взагалі від року 1845 до 1847 написа-
но було лише 147 стор., при чому очевидно криза духовна
поета з року 1845 поглибилася в 1849 |імовірно були при-
чини, що в самоті першого року заслання змусили Шевченка
ще раз пережити й передумати вражіння з тих трьох літ
|1844-47|, викликали пожвавлену творчість, однак ... при-
вели до рішення скерувати свою енергію в інший бік| і

тому від 1849 до 1950 року написано було поетом 39 стор.
Кожну в думливу людину вже самі ці цифри повинні змусити задуматися над ними і шукати причини, бо цифри показують, що про жадну випадковість чи про паралелізм, писання одною і другою мовою, говорити не можна.

За закінчення цього періоду творчості в московській мові треба уважати написання щоденника в московській мові |стор.238.р.1857| і повісти "Мандрівка" |стор.161.р.1858|.

Таким чином маємо остаточно такі цифри від 1850 р. до смерті: українською мовою - 72 |сімдесят дві| сторінки і в мові московській - 1066 сторінок. Ці цифри мусять вразити кожного і ми не можемо погодитися, щоб наші вороги на основі просто існування цих повістей оголошували

для політичних цілей своїх Шевченка письменником двомовним. Двомовність виявлялась була б рівнобіжним писанням в двох мовах, тут же ми маємо до діла з іншим цілком явищем.

Окремою групою стоять віршовані твори в московській мові, яких є лише три: "Нікіта Гайдай" |стор.12.р.1841|, "Слепая" |стор.30.р.1842| і "Тризна" |стор.17.р.1843|. Їх написання не має нічого спільного з пізнішими московськими писаннями Шевченка. Дві перші поезії |разом 42 стор.| написані були саме тоді, коли Бєлінській і московська критика, зрозумівши чим є для московського імперіялізму поява Шевченка - накинулася з піною в роті на його твори, обвинувачуючи його в різних гріхах, зокрема в тому, що він не вміючи писати по московськи просто пише якимсь московським жаргоном. Поет хотів тими віршами довести, що він потрапить написати по московському, але не хоче. Тому цікавішим є пізніше писання московською

мовою повістей. Третій твір написаний був спеціально для приятельки й прихильниці Шевченка Рєпніної - отже також в рахунок не може йти. П о с т и х в і р ш а х н е п и с а в Ш е в ч е н к о а ж д е с я т ь р о к і в п о м о с к о в с ь к и .

Все це разом змушує нас шукати в самих творах розгадки цих фактів, зокрема в їхній ідеології, у внутрішньому змісті.

Вже в самих перших своїх творах Тарас Шевченко мовою творчости [українською] маніфестує свої симпатії та переконання. Автор підкреслює поезією "На вічну пам'ять Котляревському" свої симпатії та значіння "Енеїди" для загалу нашого народу й для себе. Так ствердивши свій зв'язок з попередньою літературною традицією, виступав автор з рядом ідей, що мають глибоке політичне значіння, а сила їхня тимбільша, що висловлені вони в мистецькій формі, часто в цілому ряді блискучих поетичних образів.

Наче у відповідь на один з перших секретних наказів ще московського царя Алексея Михайловича в справі сприяння мішаним українсько-московським подружжям, яким той започаткував денаціоналізаційну політику, виступає Шевченко з поемою "Катерина". Молодий поет, щирий і чесний, а тому присвячує саме той твір Жуковському, який сприяв викупленню на волю автора "Катерини". В "Катерині" автор рішучо виступає проти любови до чужинців, за чистотою раси, а його ксенофобія, чи так по дурному осуджуваний навіть нашими сучасниками т.зв.шовінізм, яскраво виявлений у цілому цьому його творі, як і в ряді інших. Це у Шевченковій "Катерині" мати шкодує, що не знала загода про злочинну любов до чужинця-ворога, бо була б ще маленькою дочку задушила; тоді дісталася б дочка "гадині", тепер - "москалеві". Очевидячки для матері "Катерини" - "гадина" в краща за ворога-чужинця - і присвята цього вірша саме Жуковському набирає тимбільше симптоматичного значіння.

Тут треба нагадати, що саме в 1839 р. пише поет до М. Шевченка в листі: "мені й так вже остогидли москалі".

Слідуючий твір є спробою оживити історичні традиції, минуле, викликати національну гордість та пригадати з нагоди антипольського повстання Тараса Трясила всіх інших ворогів нації. Кобзар оповідав, "як москалі, орда, ляхи бились з козаками", звучи в ній Трясила "пан Трясило", в уста ж цього вкладає такі слова: "ходім лиш п а н и - б р а т и з поляками битися". Коли ж мова йде про ляхів, зве їх також іронічно "ляшки-панки". Це все важливі подробиці, що вказують на трактовання всього лише й виразно в національній площині й без усяких домішок там моменту соціального. В таких творах, як "Іван Підкова", "Бють пороги" | до Основ'яненка |, "Думи мої" і нарешті "Гайдамаки" - воскресив Шевченко перед сучасниками й нащадками "живу славу" предків, славне минуле держави козацької та закликав до того й інших. Він знав, що чужинці намагаються

знеохотити до праці на рідному полі в першу чергу глухом, сміхом зустрічаючи твори українські, або "по-дружньому" доводячи, що українська мова є вже мертва, "мертві слова". Автор гостро відчуває московське оточення, яко чуже й вороже, яко "чужину", каже про себе з нагоди перебування серед москалів "Тяжко батьку, жити з ворогами". У цілих "Гайдамаках" національна струна звучить туго напнята, надаючи основний тон творові, в своїй істоті націоналістичному | безкомпромісність одного з героїв - Гонти, що власною рукою вбивав дітей своїх від мішаного подружжя|.

У всіх поданих творах ми чули, як співало велике серце великого поета, кероване геніяльною інтуїцією, але до "Гайдамаків" - віршованої поеми, вже по її написанні, додав автор прозою писану передмову | яку тому все друкують вкінці|. Як видно зі слів тієї передмови, автор написав її правдоподібно в наслідок упер-

тих і настирливих "порад" своїх земляків і знайомих, яких "авторитет" викликав певно у поета пошану. Треба думати, що ті "авторитетні" особи, з якими радився автор перед виданням "Гайдамаків", власне намагалися всякими розумовими аргументами переконати поета: 1| в тому, що націоналістична тенденція твору є злочинним, "не поступовим" шовінізмом, 2| що зрештою гайдамаки - це були "розбійники" і "вори", "пятно в нашій історії" і що гайдамаччина інакше виглядала в дійсності.

Душа поета, його інтуїція, була, очевидно, протинна тому всьому, а розумових аргументів для узасаднення свого становища йому бракувало, бо тодішня історична наука не могла їх дати і оце наслідком того з'явилася ця в и м у- ш е н а "передмова", яку автор написав прозою, щоб тим самим вона відрізнялася від його твору, але усе ж паралізувала "закиди", про які була мова. Пришив ту "передмову" автор "білими нитками" - мовляв, пишу для того передмову,

що так воно вже ведеться, що мусить бути передмова до кожної друкованої речі. В дійсності автора присилювали написати ту "передмову" лиш для того, щоб він в ній ствердив дві "правди": 1| "ми одної матері діти - слов'яне". "Нехай бачать сини і внуки, що батьки їх помилялися, нехай братаються знову з своїми ворогами, нехай житом-пшеницею, як золотом покрита нерозмежованою останеться навіки від моря й до моря слов'янська земля"; 2| "про те, що діялося на Україні 1768 року розказую так, як чув ... надрукованого й критикованого нічого не читав".

Щодо "щирости" цих двох покаянних заяв, як й щодо щирости "зречення й осуду своїх помилок" М. Хвильовим або визнання нерухомости землі Галілеєм - жадних сумнівів не може бути.

Зрештою і зізнання на слідстві Андрузького |про"встановлення Гетьманщини, если возможно отдельно" від слов-

янської федерації, яке мав обстоювати поет та про спеціальну симпатію до Мазени | підтверджують цю мою думку.

Людина, яка звалася Шевченком, пішла на компроміс і то "людською мовою"; - "мовою богів" та віршом поет і геній сказав те, що сказав, і кожний рядок "Гайдамаків" криком кричить проти обох тверджень "передмови", а історичні події наших днів вистарчаюче довели вартість, як того, що геніяльною інтуїцією збагнув поет, так і тої "купованої мудрости", яку накиннули йому "мудрі" дорадники.

Ця передмова є однак цінним доказом тих розбіжностей, які існували між поетом і його обмосковленими, просщими московським салом, земляками-інтелігентами. Він хотів потягти земляків до боротьби безкомпромісовим націоналізмом - вони, в розумінню ідеологічному, були "російськими" провінціялами, хоча думали, що всесловянськими, чи вселюдськими, а атрофію національного способу відчуження світу уважали плюсом.

Дальші твори "Гозрита могила", "Гамалія", "Чигирин" і "Сон" знову говорили про минулу славу, про національну неволю, про konieczність оновлення впорскненням "козацької крові" - бо ж це вже 1844 рік і поет вже мав не раз нагоду переконатися, що він "на руїнах м а р н о сльози тратить". "Заснула Вкраїна, буряном укрилась, цвіллю зацвіла..." Але поет не може мовчати, "бо думи прокляті рвуться серце запалити".

Потому поет пише свого "Невольника", в якому устами сліпого героя робить такий підсумок історичним подіям та ролі історичних ворогів наших:

"Ляхи були - усе взяли,

Кров повипивали,

А москалі і світ Божий

В пута закували".

Каже ці слова осліплений турками невільник, а

тому ці слова мають історичне, глибоке, а не випадкове значіння.

У 1845 році пише поет "Великий Льох", "Суботів". Ці твори вже виключають всяку можливість яких би то не було "федералістичних" припущень, роблять слова передмови до "Гайдамаків" про "нерозмежовану словянську землю" великою незугарною латкою на новому, якщо москвинів - уважати слов'янами, і ще раз підкреслюють націоналізм автора. Характерним є, що поет не вживає ніде слова "росіяне" чи "руськіє", лиш послідовно слово "москаль", а подекуди то й "кацап", щоб ніхто не мав сумніву, про кого мова. У "Великому Льосі", то московська ворона навіть говорить по московськи, щоб підкреслити гостріше національний момент. Расова антипатія до москалів так і б'є з цілого твору цього, виразно підкреслені симпатії поета до гетьмана Мазепи, а у вірші "Суботів" сказав просто поет, маючи на увазі Переяславську умову: "Отак то, Богдане, занастив

еси вбогу сиротину Україну". У 1845 р. пише поет "Наймичку" і "Кавказ". В "Кавказі" вперше яскраво підкреслені й гостро висловлені закиди скеровані не просто проти москалів, а проти режиму монархічного та проти офіційного православія й цілої московської державної системи, а впершу чергу проти її імперіялістичної політики й війни. Однак і в "Кавказі" автор ні на хвилину не забуває, що то чужа, ворожа держава і стверджує це на кінці словами, в яких висловлює жаль, що приятелеві довелося пролити кров "не за Україну, а за її ката".

Ці слова не дають змоги трактувати "Кавказ" як твір взагалі націфістично-антидержавницький, хоча саме таке розуміння його нашими соціялістами зробило його популярним.

В тому ж році в своєму "Посланні" автор "Кобзаря" виразно полемізує з тими всіма, що не вміли без застережень сприйняти висловлених в його пое-

зіях ідей, бо були зденаціоналізовані, засвоїли собі "чужу мудрість", а та мудрість, хоча послужливо давала кожному цілу купу різних "аргументів і поглядів" - одначе не давала головного, того, що вони втратили, а що мав поет у великій мірі - інстинктивного розуміння всього нашого минулого, почування глибокого звязку зі своєю нацією і вміння серцем відчутти, кудю слід іти. Поет образно це висловив в "Чигирині", кажучи про конечність ножем слова розтяти серце їх, вицідити "сукровату" і налити "живої козацької крові", чистої, святої.

В тому "Посланії" звертається головню Шевченко до нащадків старшини козацької, до zdeгенерованого проводу нації, до тих, які вже нездатні закритими чужою полудою очима побачити "живу славу дідів своїх і батьків л у к а в и х", зясовуючи їм, що навіть тяжкі діла, "діла незабутні" їхніх дідів не дали наслідку тому, що бракувало справжніх політиків, тому, що "батьки лукаві" за-

місць докінчувати почате "дідами", "кров лили за Москву й Варшаву", а не вели самостійної політики в інтересах своєї нації. Сини ж тих "батьків", заможні нащадки старшини, мають претенсії уважати себе й далі за провідну верству народу, який вони завели в завулок, народу, від якого вони відірвалися, й тому поет закликає їх вернутися до свого народу, злитися з ним в одну націю, пізнати минуле, полюбити свою батьківщину, а не Московщину й перестати експльоатувати своїх братів-українців; тоді лише "оживе добра слава, слава України". У вірші "Холодний яр" звертається поет до тих же верств, виразно підкреслює, що вони є "дядьки й няньки" "о т е ч е с т в а ч у ж о г о" і кличе їх "не славтеся царевою святою війною", бо "д у р н и й ш и ю підставляє й с а м н е з н а є , з а щ о", та погрожує вже їм новою гайдамаччиною.

Одною з найбільших помилок наших критиків, які очевидно рабські пішли за злісною "а г і т к о ю" проти-

шевченківською М. Драгоманова | "Шевченко, українофіли і соціалізм" | є далі ширити погляд, що Шевченко не дав конкретного політичного програму в своїх творах. В "Кобзарі" маємо краще спрецизований політичний програм на майбутнє чим у відомого речника московського імперіялізму - Пушкіна. Цей програм був остільки виразний, що він урятував Шевченка від участі в Кирило-Методіївському Братстві, з його федералістичними тенденціями, що в життєвій практиці вели до певної відміни політичного москвофільства, докладніше опрацьованого тимже М. Драгомановим і звівшого на нівець стихійний рух 1917-20 років.

Ось основні пункти цього ^{Шевченкового} програму: 1 | припинення тісних товариських | отже і родинних | зносин з москвинами та плекання свідомости, що москвини -- є історичні вороги українського народу, 2 | усунення всяких впливів у нашому житті московської культури чи тим більше - політичних концепцій, в ліпшому випадкові - непомічання московських

письменників і гостра критика у "Носланії" духової залежності певних кол від кольпортованих з Московщини ідей, 3| відсвіження історичної традиції й плекання культу тих борців, котрі боролися не лише проти Польщі, а в першу чергу проти Московщини |звідси - негативне ставлення до Хмельницького, бо наші наївні "історики" представили цілком фальшиво цього великого українського державника|.

Звертався Шевченко майже виключно до козацької доби тому, що на жаль українські історики, засліплені московськими "авторитетами", безпідставно поділилися з москвинами нашим князівським періодом історії, а Шевченко потребував для зміцнення націоналізму плекати традиції, що в жадному випадкові не могли би сприяти підтримуванню думки про українців, яко "одну з руських народностей" |Костомаров: "Дві руські народности"|, 4| виховання в нації таких чеснот, як хоробрість, любов до свого народу, жертвенність, шляхетність, людяність, безкомпромісовість |Гонта|, вірність,

національна гордість, культ боротьби. Словом ліквідація "комплексу нищоти" та різних "льокайських чеснот" і плекання чеснот славного і гордого своїм минулим державного народу, 5| розуміючи добре, що Московщина використала нахил до збагачення, для того, щоб потім, як Ісава, спокусити гірші елементи серед старшини до продажу свого народу й державної незалежності за "сочевишну юшку" земельних наділів та закріпачених рабів - Шевченко домагався від справжніх українських провідників і патріотів привернення селянству українському всього того, що від нього загарбали, трактування його як рівної собі людини та привернення соціальної справедливості, 6| розуміючи значення |політичне| релігії - гостро виступив Шевченко проти московського православ'я, однак підтримуючи віру в Бога і ніде і ніколи не осуджуючи представників старої української православної церкви чи її самої, 7| обєднавшись з народом на основах рівності і національної солідарності

треба починати широко закровне національно-соціяльне повстання | "і повіє новий огонь з Холодного Яра" | скероване проти Московщини, за створення своєї суверенної незалежної держави, в якій має панувати правна рівність усіх громадян, має бути ліквідоване кріпацтво і очевидно наділене землею селянство.

Це є основні пункти політичної програми, яку пропонував Шевченко в своєму "Кобзарі" і яка дає відповідь на всі політичні проблеми. Як бачимо, ця програма лишається актуальною й до нашого часу, більше того, вона ще й сьогодні багатьом є малозрозуміла. Пригадати хоча б пояснювання слів: "і чужому научайтесь" в першу чергу як заклик вчитися всього московського | нашому загалу чужа й досі справді "Шевченківська" концепція М. Хвильового, котрий закликав учитися у Заходу, але тікати від Москви |, спроби підмінити правильне розуміння слова "москалі" в творах Шевченка - словом "салдат" або вперте на-

в'язування Шевченкові приналежності до Кирило-Методіївців.

Звичайно цієї програми не бачать, бо б а ч и т и не хочуть, москвофіли всіх відтінків, але вона була і була виразна.

А тепер прошу об'єктивно поміркувати оскільки чужою мусіла бути ця програма для всіх майже сучасників Шевченка, навіть незалежно від їх "людських" якостей |в розумінні Шевченка|? Вони читали "Кобзаря" - це правда, на них впливав геній поета, вони захоплювалися описами минулого чи побутовими подробицями, їм навіть приємно було бути "нащадками тих гусей, що Гим вратували" і тому вони писали ентузіастичні листи, але . . . але Шевченко їхні палкі похвали здалека, з чужини - приймав за захоплення ц і л и м програмом. Ось чому при особистій зустрічі мусів прийти Шевченко до трагічної ревізії своїх думок і мрій.

В 1845 році появляються на світ "Псалми Давидові" і вірші "Минають дні" та "Три літа". Цей останній твір показує, що поет, перебуваючи на Україні протягом того року, пережив певного роду глибоку драму. Він мріяв своїми словами розбудити всі серця й викликати міцний рух національний: серце поета відкрилося для людей-земляків, але тут з жахом він помітив, що "його вітали, г р а л и - с я , хвалили..." Поет так палко, але надармо чекав наслідків свого слова, "а літа тихенько кралась" і став поет "прозрівати"... як він сам пише, "оглядаючи + бодай не казати. Кругом мене, де не гляну, не люди, а змії". Ця зневіра в людях, у провідній верстві, розчарування, брак віри в готовість пожертвувати як не життям, то чимсь, трохи менш вартим, для своєї справи саме тих, які це повинні були б зробити, оскільки вони претендували на авторитет і провідне становище, викликало ті болючі переживання у поета. Це все певно викликало в поета такі слова:

"Страшно впасти у кайдани,
Умирать в неволі,
А ще гірше спати, спати
І спати на волі".

А тому благає поет у Бога "коли доброї |долі| жаль Бо-
же, то дай злої, злої".

Ці настрої повинні були тим страшнішу кризу викли-
кати в душі поета, що хоча поет в основному дивився на
минуле не очима автора "Історії Русів", в якій лише пев-
не "минуле" було зідеалізоване, а історичні постаті - це
були "герої"-романтики. Шевченко не ідеалізував "героїч-
ного минулого", але відріжняючи в ньому справжніх діячів
і героїв від маріонеток і мотлоху, він захоплювався тим
минулим, бо тоді наші предки були суб'єктом історії. Чим
різнівся одначе засадничо політичний світогляд поета від
світогляду "Історії Русів", так це: 1 | рішуче ворожим став-
ленням до Московщини, пов'язаним з повним політичним сепар-

ратизмом, а не тільки автономізмом, 2| виразним негативним відношенням до Хмельницького | за Переяславську умову! і 3| виразною симпатією до Мазепи. Цим поет різнився від Костомарова, монографії котрого він читав, і від інших літописців, хроністів та істориків свого часу. В 1843 році пише він свою "Розриту могилу", в якій повно докорів Богданові Хмельницькому, і видно скептичне відношення до сучасників. Писаний в 1844 р. "Сон", поруч з тими ж настроями, які можемо знайти і в "Історії Русів", також відзначається ворожим відношенням до всього московського. | "Оце твої діти... чорнилом політі, московською блекотою... замучені. Плач Вкраїно, бездітна вдовице". | У щойно цитованих словах виразно проглядає песимістичне наставлення до сучасників. Цей песимізм, ця зневіра в "представниках" суспільства українського, яка була наслідком безпосереднього контакту, особливо яскраво виступає у вірші, писаному ще при кінці 1844 р. і присвяченому

Щепкіну. Вчитайтеся в деякі слова цього віршу, який зветься "Пустка". Саме в ньому відбився страшний трагізм переживаної поетом духової кризи. Поет каже, звертаючися до Щепкіна: "Ти вже серце запечатав, а я ще боюся. Боюся ще обгорілу хату руйнувати. Боюся ще, мій голубе, серце поховати". Вже з цих слів бачимо, що якась страшна пожежа поробила страшні спустошення в серці поета й тільки слабенька надія жевріє й не дає остаточно поставити хрест на всьому й "поховати серце". Приятель поета Щепкін зрозумів трагедію свого друга і може тому при зустрічі з Кухаренком аж у 1954 році перечитував ту "Пустку".

Трагедія, яка шаліє в душі поета, страшна, вона спустошила й "засмітила душу", і поет уже тільки несміло мріє, що може "вернеться надія" і "вимете і виміє і світло засвітить. Може ще раз прокинуться мої думи-діти... Може ще раз, сонце правди хоч крізь сон побачу".

"Встань, брате, хоч одури. Скажи, що робити, чи молитись, чи журитись, чи тімя розбити?" З наведених слів видно, що криза носить виразно ідеологічний характер і як така має вплив також на творчість поета.

Це все автентичні свідчення самого автора і то не з одного вірша, а з багатьох, що виключає припущення про хвилиний настрій.

Кілька днів пізніше пише Шевченко вірша М.Гоголю, в якому виразно вказано на причини кризи:

"Всі оглухли, похилили сь

В кайданах - байдуже...

Ти "смієшся", а я плачу

Великий мій друже.

А що вродить з того плачу?

Бурян мабуть брате.

Не заревуть в Україні

В о л ь н і і г а р м а т и .

Не заріже батько сина

.....

За волю України

Не заріже, викохає

Та й продасть в різниці

Москалеві".

При кінці 1845 р., перебуваючи на Україні, поет мав нагоду ще докладніше придивитися до тих своїх земляків, що захоплювалися "Історією Русів", яких патріотизм зводився лише до "регіоналізму", а з самотійництва часів Богдана чи Мазепи не лишилося нічого, від них він не тільки не може чекати зрозуміння, але навпаки, їх мусить ще остерігати Шевченко "н е с л а в т е с я ц а р е в о ю с в я - тою війною", заповідаючи їм у цьому вірші |Холодний Яр| "кару".

Найбільше, найкраще і найповніше висвітлює поет ту

страшну кризу, яка остаточно зломала його, й час, коли це все відбувалося, в повній понурого трагізму, уже згадуваній поезії "Три літа". Вірш писаний перед самим Різдвом 1845 р., і в ньому ствердив сам поет, що власне останніх "Три літа" |1842-1845| окрали добрі думи, об "холодний камінь розбили серце" і кинули "на розпутті сліпого каліку". "Невеличкі три літа марно пролетіли, а багато лиха наробили ... Спустили убоге моє серце тихе, погасили усе добре ... висушили чадом - димом тії добрі сльози, що лилися з Катрусею в московській дорозі, що молились з козаками в турецькій неволі". - Подумайте над тими словами! Чи ж це не страшна сповідь з довгої низки розчарувань і розбитих надій? А далі - "злії літа те всеє з а р а з о м у к р а л и", бо протягом тих трьох років поет зневірився в людях. Шевченко в тому ж вірші каже: важко втратити найближчу

рідню, поховати батька чи жінку, але це все не таке страшне, як полюбити щиро людину, одружитися з нею й переконатися раптом, що та кохана дружина в щось негідне, повія, що "за три шаги продається" і цинічно глузує з його любови. Таке власне трапилося поетові |звичайно не в безпосередньому значенні, це лише аналогія|. Таке, пише Шевченко, "з мною спіткалось, серце, людей полюбило і в людях кохалось і вони його вітали, гралися, хвалили, а літа тихенько кралась" і вітер фактів вивітрював почування, що були наслідком наївної віри в правдивість тих чулих слів земляків. "І став" пише поет - "я прозрівати, став потроху ... доглядаюсь - к р у - г о м м е н е , д е н е г л я н у , н е л ю д и , з м і і ". І завмерли в поетові ті почування й віра, що в ньому горіли і відтоді каже поет: "Я розбите серце отрутою гою, і не плачу, не співаю, а вию совою".

Це "виття" каже поет, - можуть лаяти чи хвалити - йому байдуже, бо "однаково не вернеться ... веселеє слово і я серцем до вас не вернуся" - стверджує з болем поет.

Як бачимо, в цьому вірші поет ствердив сам, що він поховав усе, що було. Н а с т у п и л а саме, н а в л а с-н у д у м к у самого Шевченка, майжн духова смерть і тому зрозуміло цілком, чому два д н і п і з н і ш е він пише свого "Заповіта", якого поява с а м е т о д і , без цих усіх пояснень була не-зрозуміла.

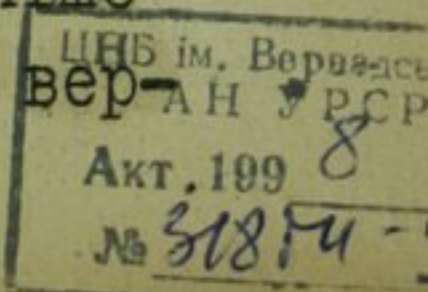
Тут слід нагадати і короткі, але багатомовні слова поета з його листа, писаного в 1844 р. приятелеві Кухаренкові: "На Україну я не надіюсь, там чорт має людей".

Ніщо не робить такого спустошення в людській душі, ніщо не може заламати її так швидко, як висновок, що кілька літ вашої праці, ваша велика віра, ваша палка надія гарячим словом запалити серця земляків, оживити їх, "штовхнути"

до боротьби - викликала лише нещире, поверховне захоплення, викликала лише "моду". Кровю вашого серця лише користалися, як прикрасою для розваги і майже ніхто, крім вас, не горів тим, чим ви горіли. Щось подібного переживав борець-революціонер, коли його ловлять і віддають у руки влади саме ті, для котрих він ставив своє життя на карту.

Що саме це трапалося Шевченкові, бачимо з таких слів вірша "До Костомарова", писаних в 1847 р. вже після арешту: "І до рішитки привик я трохи, і мені не жаль... Д а в н о по х о в а н и х , з а б у т и х - с і х т я ж к и х к р и в а в и х с л ь о з - а і х ч и м а л о р о з л и л о с ь н а м а р н е п о л е . Х о ч б и р у - т а , а т о н і ч о г о н е з і й ш л о".

Не може бути сумніву, що поет, який на чужині з захопленням читав про героїчне минуле свого любого краю, поет, що на підставі навіть тої ж "Історії Русів", а тим більше на підставі дум і оповідань, - був певний, що провідна

ства України, нащадки колишніх лицарів, усе ж хоча на дні душі переховують мрію про незалежність свого рідного краю і під впливом поетового слова почнуть наново незакінчену предками боротьбу |нехай навіть і не в збройній формі|. По приїзді на Батьківщину Шевченко на кожному кроці бачив егоїзм, шкірництво, безідейність саме тих, котрі мали би вести нарід. Приглядаючися зблизька, поет помітив, що ця зденаціоналізована, егоїстична, обмежена і захланна верства любить ще до того прийняти позу і час від часу похвалитися якоюсь дзвінкою фразою, якою здебільшого хоче заховати якесь, зроблене попереду, паскудство. У зв'язку з цим всім появляються і зростають у Т. Шевченка анти-панські настрої, які й в тою "отрутою", що нею, як сам він їх назвав, пробує лікувати "серце хоре".

Так усе, що вимріяв поет давніше на чужині, живучи серед ворогів - за цих "три літа" завалилось. Ховаючи в до-

мовину "своє серце", ховаючи колишнього Шевченка, поет залишає всеж для майбутніх українських поколінь свого "Заповіта", який, як бачимо, не міг бути раніше, ні пізніше написаний. Лише після вірша "Три літа" є його місце і там він є щирим словом палкого поетового серця, словом, в якому немає жадної пози.

На цьому місці слід ще раз підкреслити, що дати написаних окремих віршів з того часу дають змогу встановити без найменшого сумніву час наближення духової кризи й самої кризи, а зміст тих творів дає додатковий, вичерпуючий матеріял для означення її характеру та генези.

Це ж датою 17 грудня 1845 р. позначено "Холодний яр", в котрому досить недвозначно оскаржує Шевченко українську провідну верству, "панів" у свідомому намаганні заховати від українського народу його революційну минувшину, його вільнолюбні традиції. І Шевченко сам звертає свої очі

до "Холодного яру", звідки зайнялася свого часу пожежа гайдамаччини.

Тут слід підкреслити, що цей рух у бік "Холодного яру" подиктований не якимось "анархізмом" чи "гайдамацькою натурою" Шевченка, як це не раз намагалися представити його "приятелі" - зліва і "вороги" - з права.

По перше належить пам'ятати, що цей вірш є писаний автором у момент одчаю, коли поет навіть "отрутою" мусів "гоїти хворе серце", по друге - на той час москвини встигли вже цілковито ліквідувати як патріотично, по державницькому настроєну старшину козацьку, так і представників дуже розвинутого |ще за Мазепи| українського промислу, торгівлі й ремесла. Таким чином подій вівісекції українська нація складалася зі зденаціоналізованої шляхти | "панів" | і кріпацької маси та збіднілого козацтва | "музиків", "хлопів" |. Отже той, хто розчарувався у, безпідставно уважаній за "провідну верству", "панській" частині народу,

бо вона стала за матеріяльні користи агентом ворога |спочатку "за страх", а потім і "за совість"!| мусів з конечности. оглянутися за єдиною решткою народу, мусів оглянутись за "фрігійською шапкою". Адже ж і сама гайдамачина виникла в тих формах, як сліпий відрух мас, які бачили безодню в котру котяться і які не мали і не могли мати освіченого проводу, бо ... бо його взагалі не було! По третє ж, до речі буде згадати, що й сама ідеалізація гайдамачини, яко активного спротиву, була природна й зрозуміла у Шевченка, бо ж він мав тісні звязки з польськими революційними колами, що ідеалізували також гайдамаччину і в Парижі навіть видавали революційний часопис під назвою "Гумань" |в пам'ять уманської різні|. Цей вплив польської революційної ідеї, котра знайшла в народніх переказах українських, з якими зрісся Шевченко, добру поживу, пояснює цілком вичерпуючо справжній характер цієї ідеалізації |див. працю Д-ра Шурата "Шевченко і поляки"|.

Таким чином ми можемо тепер бачити у властивому світлі думку Шевченка, що в "Холодному Ярі" докоряє тим колам, котрі хотіли б, щоб нарід український не доміркувався конечности нового національно-революційного руху і не додумався:

"..... що їм діять
З "добрими" панами
Людоїдами лихими,
Новими ляхами".

Такі настрої мав Шевченко дня 17. грудня, а далі правдоподібно з одного боку нові спостереження і факти, а з другого роздумування - змушують його дня 22. грудня написати понурого, трагічного вірша "Три літа".

Самозрозуміло, такі твори не є наслідком "проминаючого" настрою, котрий "виладувався" в поезії - зникав, а тому логічним є припустити дальше поглиблення песимістичного наставлення до реального оточення і життя.

Безумовну правильність такого припущення саме й підтверджує написання дня 25 грудня того ж 1845 року "Заповіту".

Тепер же слід спробувати з'ясувати чи то соціальні причини змусили Шевченка до "зміни фронту" супроти "панської" частини українського народу, чи то, так би мовити, вплинули лише переживання вчорашнього кріпака?

Природно, і соціальні моменти і картини селянських злиднів та безправності і брутальність кріпацьких відносин мали свій вплив на критичну оцінку т.зв. "керуючої верстви", але далеко не вони самі! Ми - проти соціалістично-комуністичного спрощування внутрішнього життя і світогляду поета! Адже ж то в межах цих фатальних "Трьох літ" написав Шевченко і своє "Посланіє", в котрому в складений ясно "акт оскарження" не лише проти "панів" (розуміючи під тим дідичів), а і проти "інтелігенції" взагалі, проти всієї освічене-

н о і в е р с т в и , котра у інших народів, разом веде
свій наряд, кермує його політикою. Там читаємо між іншим
про тих, батько котрих

"Останню корову

Жидам продав, поки вивчив

М о с к о в с ь к о ї м о в и .

Україно! Україно!

Оце твої діти

Твої квіти молоді і

Чорнилом політі

М о с к о в с ь к о ю б л е к о т о ю

В німецьких петлицях

Заглушені! Плач Україно!

Бездітна вдовице!"

Як бачимо, тут немає жадної "с о ц і я л ь н о ї н е н а в и с -
ти" і не до "буржуазії" чи "панів" тут звертається Шев-
ченко, а до інтелігентів-урядовців, котрі походять з м а -

ло заможних верств |звідси - "остання коро-
рова"|. Закид же тут зроблений є виразно характеру на-
ціонального.

Чи ж є щось неприродного в трагедії поета, котра є
наслідком ближчої зустрічі з тими перевертнями? Нам
здається, що ця трагедія є таким же закономірним явищем
як і пізніше намагання цих "политих чорнилом" і заглу-
шених "московською блекотою" душ - зганити і принизити
Шевченка |Драгоманів: "Шевченко, українофіли й соціалізм|
та затемнити духовий образ поета в писаних ними "літера-
турних розвідках" та "Історію українського письменства".

Адже ж і сьогодні ще |див. пражське ювілейне видання
Шевченкового "Кобзаря"| в передмові до "Кобзаря" автор
її повчає, що Шевченко мусів написати "Гайдамаки", як би
тепер сказали, мало не "з денникарського обов'язку" і на
доказ покликається на вже згадувану нами цитату з Шев-
ченкової передмови: "серце болить, а розказувать треба!

Нехай бачать сини, що батьки помилялися, нехай братаються зі своїми ворогами".

Чи після того, як в творі, Шевченко, оповідав, як во імя принципіяльної чистоти лінії, вбивав своїх власних дітей Гонта, після того, як в іншому місці докоряє Шевченко, саме своїм сучасникам за подібні до ширеної. в цій передмові ідеї словами:

"Не заріже батько сина
Свої дитини
За честь, славу, за братерство
За волю України".

"Не заріже, а викохає" й "віддасть москалеві" як іронізує Шевченко! "лепту удовиці!". Чи навіть тепер, коли так викривляються підставові ідеї творчости Шевченка, коли в примітках пояснюють навіть "загадкове" для них слово "москаль", словом "салдат" можна говорити про однаковість національної свідомости Шевченка і нашої інтелігенції, чи

краще не казати про українську національну свідомість інтелігенції? А що ж казати за ті часи! Отже чи маємо дивуватись тому, що Шевченко писав пізніше:

"Заросли шляхи тернами

На ту Україну

.....

Мабуть мені доведеться

Читати самому

Оці думи...

З усього сказаного бачимо, що ця трагедія Шевченка | як і більшість подібних трагедій | була наслідком відриву Шевченка від дійсності в часи свого юнацтва і конфронтації з тою дійсністю, яка так дуже різнилася від вимріяної, в тих "Трьох літах".

Отруєні "московською блекотою" наші літературознавці повторювали про Шевченка | так як каже "Посланив" | те, що укладалося в рямці схеми московського "літературове-

денія", а тому й прогавили цілком "Віленський і Варшавський період" життя Шевченка, період, коли формується душа всякого юнака, період зв'язків з польськими революційними колами.

Теперішні знова "Шевченкознавці" |з червоної "теплиці"| мають виразний наказ: бачити в Шевченкові й показати другим, всупереч правді, здоровому розумові й природі наслідувача ... Некрасова та побожного звеличняка Пушкіна. Тому вони, як зачаровані поглядом Воа Constrictor'а не встані не лише звернути увагу на автопортрет Шевченка з юнацьких років, на якому виразно позначилися впливи байронізму, але й помітити факт, що можна знайти в "Кобзарі" багато творів присвячених полякам - Шевченковим приятелям. Це не є доказом будь якого "польонофільства" поета, лише це вказує на існування давніх зв'язків з поляками. Ці ж зв'язки в свою чергу пояснюють повстання певної політичної концепції у Шевченка.

Шевченко знав, що не так давно відбулося польське повстання, в якому польська шляхта, захоплена легендою про славне минуле Польщі не побоялася "гайдамацтва" ніц зів, не побоялася навіть резигнації з частини своїх дичівських прав і організувала повстання проти Москви. Знав певно Шевченко і про підготовку до слідуєчого повстання. Тому, пишучи перші свої ~~запам'ятовані~~ твори й ідеалізуючи минуле, він думав підняти аналогічне повстання й на Україні з метою вибороти спільними силами цілого українського народу, відновлення державности української.

Ці ж "Три літа" показали усю глибину москвофільства перевертнів, відсутність національно свідомих і здорових елементів, коротко виявили, кажучи словами самого Шевченка, жахливу "пустку", яка панувала на Україні...

На те, що тут ходить в першій лінії - про національний момент, вказують і такі слова, написані в тому ж 1845 році:

"Отаке то Зиновію
Олексіів "друже"!
Ти все оддав приятелям,
А їм і байдуже.
Кажуть бачиш: "що все то те
Таки й було наше!"

Очевидно для деяких навіть наших сучасників можуть ці слова здатися не іронічними, але Шевченко немов прочуваючи це далі проривається зі словами обурення:

"Так сміються ж люде!"

| очевидно, не українські люде!... |

І ось тому далі, по цій кризі, котру викликало в звязку із зустрічею з дійсністю, заламання му всіх поетових мрій. Шевченко раз хапається за "гайдамацьку" ідею революції низів, раз - за ідею перевиховання, переродження людства, ідею, якою він захопився дещо пізніше під впливом творів Ж.Занд. Ця остання спонукала його до писання ана-

ціональних повістей московською мовою для "малоросійського дворянства" і різних "любезних" земляків. Однак автор на дні душі далі ховав свою зневажисть до Московщини, яка у нього виривається навіть в 1859 році у вірші "Як би то ти Богдане п'яний"... В році ж 1847 пише поет "Іржавець", якого я скраві антимосковські ідеї змусили совітських льокаів навіть зфальшувати текст. У 1848 році ж пише з одного боку вірш "Вибір гетьмана" і "Гетьман Дорошенко", а з другого - вірш присвячений "П. С." [предку ген. Скоропадського]. У поезії "Гетьман Дорошенко" звеличує Шевченко гетьмана Дорошенка, ворога Московщини, а за те про московського прислужника - гетьмана Самойловича, згадує коротко: "а з-за Дніпра напирав дурний Самойлович".

Характерним є також й факт, що на особі гетьмана Дорошенка він спинився саме по своїй кризі. Чому так - можна здогадуватися на основі таких

слів:

"Не розсиплем вражу силу
Не встану я знову!"

Це би гармонізувало з настроями поета, а заразом вказує, що свого відношення до Московщини поет не змінив.

На це ж вказує і вірш написаний аж в 1860 році, в якому читаємо дослівно:

"Бували війни і військовії чвари
Галагани, Кисілі і Кочубеї-Ногаї
Було "добра" того чимало!"

Тут, як бачимо, всупереч словам своєї власної новісті, які ми подаємо на своєму місці - ставить Шевченко Галагана на належному місці, серед національних "зрадників", а згадавши про них, згадує природно і про своїх сучасників, ясно і недвозначно формулюючи, чому він їх в іншому місці означив "не люде, а змії". Тут він пише про них так:

"Людськії шашелі. Н я н ь к и

Дядьки "о т б ч е с т в а" чужого!"

Ця остання цитата не може лишити жадного сумніву, чому дійшло до кризи поетової, зясовує, що таке жахливе надбав на Україні поет! Цн було, сказати б, щось подібне до "советскаво человєка", який має де-що за широку "вітчизну" і "любов" до неї занадто подібна до тої любови пса, який лиже руку пана, що його відшмагала канчуком і тепер веде до гицеля!

Чи міг з такими людьми зговоритися автор "Кобзаря"!

І ось тут, щоб не було баламутства, слід підкреслити, що коли ми говоримо про "заламання", про те, що на місце одного Шевченка прийшов саме після написання першим Шевченком "Заповіту" - "другий Шевченко", то не розуміємо так того, що мало б змінитися на й г л и б ш е "я" поета. Ні. Просто перед тим роком той "перший" Шевченко без хитрувань, щиро вірив, що потрапить розбудити

свій нарід і кинути його на боротьбу з москалями за повне визволення. Вірив, що українська інтелігенція, нащадки козацької старшини з запалом буде йому помагати. Вірив і чемностевим чи поверховно-ентузіастичним фразам своїх земляків аж ... аж доки не побував на Україні. Там він побачив справжню вартість "козакофільської" чи "ліберально-славянофільської" фрази, там написав: "Великий льох", "Суботів", "Кавказ", "Посланіє", "Холодний Яр", "Псалми Давидові", - себто речі, в котрих поперше переважають протимосковські настрої в парі з постійними докорами й пробами промовити до сумління тих обмосковлених верхів нації, а по друге гостра свідомість, що його крик душі гине в порожнечі, в "пустці"...

Усі щойно названі твори разом роблять безсумнівною тезу про кризу, яку перебув Шевченко.

І тоді, як каже поет, "застигли мої сльози, сльози молодії". Саме після цього, "новий" Шевченко і далі палко

бажаючи т о г о ж, себто повного визволення України, пробує звернутися до інших груп населення, а головне, пробує з м і н и т и свою тактику, пробуватиме далі, замість будити щирим словом серця земляків, звертатися до розуму, до ідейності інтелігенції взагалі, не вражаючи їх своїм, чужим для них, українським патріотизмом, з метою розхитати поволі основи ворожої імперії з нутра, бо бачить, що немає поки що з ким починати боротьбу проти московської неволі в цілому, немає людей, готових до того, щоб змагатися. Гласне тому Шевченко ховає щирого Шевченка, який, не лукавлячи, звертається до людей без "тактики" а просто. Саме після цього починає поет "гоїти хоре серце" отрутою соціальної ненависти |далі іде серія "протипанських" творів|, поховавши того Шевченка, що хоча й картав дітей матері України, але у в а ж а в м о ж л и в и м згуртувати їх усіх довкола ідеї повного національного визволення - починає писати "на замовлення" свого розуму.

Але навіть, воли людина "поховала" саму себе, навіть коли відбувся перелом, усе ж, як каже приказка, "чим горнець накипів, тим смердіти буде".

Після того, арешт і перебування в цитаделі повинні були також залишити глибокий слід на вразливій душі поета, одночасно знов в тих умовах, тим гостріше пригадувався рідна країна. В Орській кріпості знову пише автор "Кобзаря" "Сон" |Гори мої високіі|... та "Іржавець". Оба твори відбивають в собі настрої попереднього, колишнього Шевченка. "Іржавець" особливо цікавий тим, що поет інакше підійшов до Мазепи і мазепинців, ніж ті джерела історичні, з яких він міг тоді користати - антимосковська позиція зазначена виразно.

Не слід дивуватися, що червона Москва в академічному п'ятитомовому виданні саме це місце у вірші "Іржавець" сфальшувала |в Кобзарі, виданому У.Н.О. у Празі цей пофальшований текст помилково надрукований як правильний|.

Властиво червона Москва лише ще змінила пофальшований в догоду царській Москві автентичний текст, який вже перед тим був бездумно передрукований | разом з іншими цензурними змінами | у виданні Львівської Просвіти 1902 р.

У Шевченка початок цього вірша такий:

"Наробили колись шведи
Великої слави:
Утікали з Мазепою
В Бендері з Полтави,
А за ними й Гордієнко,
Кошовий із Січі
Веде своїх недобитків
Та плаче ведучи, -
Того плаче, що поради
Не подала мати,
Як пшениченьку пожати
Полтаву достати.

Ой, пожали, якби були
Одностайно стали."

В пофальшованому "академічному" виданні цей уривок так невміло сфальшований, що втратив усякий глузд, у ньому повно логічних суперечностей. Він виглядає так:

"Наробили колись шведи
Великої слави
Утікали з Мазепою
В Бендери з Полтави,
А за ними й Гордієнко...
Того плаче, що пораду
Їм подала мати,
Як пшениченьку пожати
Полтаву дістати."

Але й у віршах Шевченка з цього часу вже є щось нового, а саме в "Сні" |Гори мої високіі| слова: "Може чаш оновлення? Не жди тії слави. Твої люди окрадені,

а панам лукавим нащо здалась козацька я велика слава?" Того підходу до справи не знайдете у "Посланії" - ніде досі. Рівнож багато дають до думання слова: "Котилися і наші дурні голови козачі за правду, за віру Христову... Упивались і чужої, і своєї крові, а получчали? Ба, де - то, ще гіршими стали". Ці останні слова вказують, що Шевченко починає думати, зневірившись в свій попередній ідеал саме тому, що "довкола не люди, а змії", що лише треба спочатку тих людей зробити кращими, ушляхотнити їх, зробити справді людьми ідейними правильним перевихованням. Цього ще тут виразно не сказано, але вже в сумнів, чи не інші шляхи ведуть до того, щоб люди "получчали". А що ті люди сильно його вразили, то видно вже хоча з того: навіть на засланні через кілька років після свого перебування на Україні глибоке обурення на Петра Скоропадського не ослабло і спонукало поета написати свій вірш "Не жаль на злого".

Саме тут, на засланні, має змогу Шевченко пережити щ е
р а з усе, що на віки зафіксувалося в його свідомості п
протягом тих трьох критичних років. Не один лише П.Ско-
ропадський виринає в його уяві, виринає вся та Україна,
про яку писав він ще 1844 року Кухаренкові "...сплюндру-
вали нашу Україну"... та "не надіюсь я на Україну, там
чорт ма людей". Тут він, пригадуючи те все, робить підсум-
ки своїй дотеперішній праці, підсумки, які з усією неубла-
ганістю льогіки, підпертої "аргументом" арешту і заслан-
ня приводить його до висновку:

"Не розсиплем вражу силу

Не встану я знову".

який є обов'язуючим не лише для гетьмана Дорошенка, але і
для самого поета.

Так, як це й дивно, але саме гарячкова внутрішня пра-
ця, яка знайшла свій вислів у напруженій поетичній твор-
чості українською мовою підготувала ґрунт для сторонніх

впливів підчас експедиції на береги Аральського моря, які були тою останньою краплею, що привела до припинення поетичної творчости. Зима 1847-48 років - це був час гарячкової творчости, в атмосфері з н е в і р и, творчости, що була наслідком могутньої діяльності "підземних сил", що в свідомості поета "переглядали" недавнє минуле.

Глибокою зневірою віє від вірша "Берестецьке поле". Вірші "Вибір гетьмана" і "Гетьман Дорошенко", написані в 1848 році, виразно вказують, що н е д о м и н у л о г о змінилося відношення Шевченка | як це у нас любили доводити |, а в л а с н е д о с у ч а с н о г о. Минуле й далі, як видно з цих творів, викликає с и м п а т і ю поета, але він про нього власне вже не пише, бо не знає, чи варто, бо певний, що не оживе, не встане "козацькая слава", бо ж "люди окрадені" і з землі, і з волі і з розуму - в безсилі, а "панам лукавим на що здалась козацька слава"?

У 1949 році ще виразніше пише поет "либонь минуло

вже десяте літо, як людям дав я "Кобзаря", а їм неначе й рот зашито", а йому ж так хотілося знати "для кого я пишу, для чого". Тут слід відмітити такий характеристичний і знаменний вираз: "дав я"! Просто "твори" - "пишуться", але нові закони, євангеліє, заповіді тільки "даються". Цей вислів показує, що Шевченко сам почував себе пророком і розумів політичне значіння "Кобзаря" так повно, як ще навіть ми не розуміємо. Ще більшим песимізмом віє від вірша "Чи то недоля та неволя". Цей вірш, писаний на засланні, але в безнеречно наслідком ремінісценції поета повязаних з усім, про що була мова. Ось ще пише Шевченко у цьому щирому, як ні оден, вірші:

З людьми в паскуді, опаскудив

І душу чистую...

.....

..... Ви ж украли,

В багно погане утаскали,
Мою, колись святую душу ...
.....
Ви мене з святого неба
Взяли між себе і писати
Погані вірші научили...
.....
Тепер іду я без дороги,
Без шляху битого..."

У другому ж вірші пише:

"На батька бісового трачу
І дні, і пера, і папір".

Як бачимо з ряду наведених цитат і з віршів, а також з часу їх написання та всього взагалі попереднього сказаного, не може бути жадного сумніву в тому, що поет пережив страшну трагедію і оскільки мати на увазі головню самооцінку вартости своєї поезії, яко засобу, спрямованого до осягнення певної мети, прийшов до певного

ревізіонізму, переоцінки вартостей, "але не що до істоти своїх ідей, а лише щодо засобів переведення їх у життя.

І ось на цьому тлі писання Шевченком московських повістей набирає симптоматичного значення.

Коротесеньких поем "Слепая" і "Тризна" не беремо під увагу, бо 1| одна була написана в 1842 р., а друга 1843 р. зі спеціальною метою |одна не для друку, а для одної близької поетові особи|, 2| як в цих двох, так і в уривку "Нікіта Гайдай" - лише мова мала б бути московська. Ось уривок із "Нікіти Гайдая":

"Люблю тебе, моя Україна,
Твої зельонія дуброви,
Твої шелковие луга,
Днепра крутиє берега,
Люблю я вас любовю новою,

Любовю крѣпкой".

Мар"яна:

"І я в тебе моя кароокій
Славу України люблю
Вождей безсмертних
обожаю".

.....

Ти скажеш мне

Как Сагайдачний с казаками

Москву і Польшу воевал...."

Отже, цих кілька сторінок московською мовою ще в цілком відокремленим явищем. Вони нічим не ріжнилися від решти творів того періоду, крім мови й художности, а тому не можуть бути порівнювані з пізнішими повістями. Тим більше, що поет сам осуджував написання цих віршів, з огляду на мову, тоді, як повісті намагався пустити у світ. Саме по написанні "Слепой"

писав Шевченко до Я. Кухаренка: "Переписав оце "Слепу" та й плачу над нею; який гріх, що оце сповідаюся кацапам чорствим кацапським словом". А до Г. Тарнавського писав трохи пізніше: "Пишу по московськи скомпоновану, щоб не казали москвини, що їх язика не знаю" |1843 р.|.

Ось кілька уривків з листів Т. Шевченка до найближчих йому людей, які яскраво висвітлюють як відношення Шевченка до московської мови і москвинів так і до факту написання по московськи цих творів.

У році 1839 писав поет до М. Шевченка: "та напиши до мене так, як я до тебе пишу, не по московському, а по нашому, бо мені й так вже остогидли москвалі". "Ще раз прошу, напиши мені письмо, та по своєму, будь ласкав, а не по московському..."

"Бо москалі чужі люде

Тяжко з ними жити".

У році 1849 до М.Шевченка: "я твого письма не второпаю, чорт знає по якому ти його скомпонував, ні по нашому, ні по московському - ні се ні те, а я ще тебе просив, щоб ти писав по своєму, щоб я хоч з твоїм письмом поба-лакав на чужій стороні язиком людським".

У листі з 1841 р. до Г.Квітки: "Ще посилаю вам кацапські вірші своїї роботи... Це бачите після мові драми "Невєста" ... трагедія "Нікіта Гайдай" ... ще одну майстерую, називається "Слепая", не знаю що з неї буде; боюсь, щоб не сказали москалі "mauvais sujet", бо вони бачите, з українського простого биту. Ну та цур їм, москалям."

"Спасибі всім тим, хто пише по нашому..."

1842 р. до Кухаренка: "Переписав оце свою "Слепую" тай плачу над нею; який це гріх, що оце сповідаюся кацапам чорствим кацапським словом..."

хиба це я винен, що я уродився не кацапом або не французом!"

Отже, як видно зі слів автора, поет гостро відчував московську мову як чужу, а своїм написанням нею цілком дрібних річей хотів підкреслити принцип повість уживання мови української в своїх творах. Зрештою в передмові до другого видання "Кобзаря" читаємо: "На москалів не вважайте - нехай вони собі пишуть по своєму, а ми по своєму; у них народ і слово і у нас народ і слово. А чиє краще - нехай судять люди. Вони здаються на Гоголя, що він пише не по своєму, а по московському, або на Вальтера Скотта. Гоголь виріс в Ніжені, а не в Малоросії й свого язика не знав, а Вальтер Скотт в Единбурзі, а не в Шотляндії [себто в уже зденационалізованих містах], а може ще і

було щонебудь, що вони себе відцура-
лися".

З наведеного видно, як гостро й виразно ставив Шев-
ченко справу з мовою творчості, і то лише "академіки"
совтські, в совтському "академічному" виданні можуть,
спекулюючи на темноті совтського читача, доводити, що
Шевченко був письменник утраквістичний, для якого мова
творів не грала жадної ролі.

Ми бачимо, що це було цілком не так і саме для то-
го, щоб не ширилися московські брехні, мусимо докладні-
ше розглянути справу з московськими повістями Шевченка,
повістями, котрих було забагато, щоб їх промовчувати,
але підкреслюємо - всі ті повісті, писані після 1853 ро-
ку, - отже, вже коли наступив перелом в душі поета.

В році 1951 Шевченко, перебуваючи в горах Кара-Тау
в товаристві Бр. Залєвського, Л. Турна і Т. Вернера вис-
ловлював у розмовах з ними такі думки, що вони дали під-

ставу Залєвському писати про Шевченка: "Я переконався, що він має почуття глибоко релігійні, які нагадують своїми обявленнями сторінки Нового Завіту".

Товариші мріяли про відродження суспільства на оновлених християнських засадах, проповідуваних Лямене. Отже, як бачимо, зневірений в українській освіченій верстві, в можливості організації негайної боротьби за національне відродження України, зломаний духово поет хапається за цю ідею "відродження суспільства", і ця ідея заповнити має ту страшну "пустку", яка запанувала в серці поета. Приблизно з того часу походить автопортрет поета, на якому бачимо його в товаристві двох приятелів, а на підлозі книга з написом "Жорж Занд" 1851. Очевидячки, ця книжка не випадково була так дбайливо вимальована. Соціальні повісті Жорж Занд, в яких відбиваються ідеї Лямене, Руссо та інших реформаторів людства, мали вказати нові,

кращі шляхи, мали сприяти духовому переродженню й перевихованню людства взагалі. Безперечно, товариство, в якому перебував Т. Шевченко в Кас-Аралі, мало також деякий вплив на його думки, але ми аж ніяк не можемо погодитися з Петровим, що той вплив "зумовляв піднесення творчої енергії Шевченка". Після Кос-Аралу написав Шевченко до кінця життя тільки 1/8 українських творів і то не найважливіших!

Отже, всі ці обставини дають повне право припускати, що на появу московських повістей мали вплив: 1| духова криза, яку перебув Шевченко ще на волі в роках 1843-45. 2| перебування в згаданому товаристві в 1851 р. та спільне захоплення творами Л. Занд і цілим комплексом ідей про конечність "перевиховання" людини, 3| обставина, що по трусі 1850 року не було жадної змоги аж до 1855 р., щоб то не було видрукувати по українськи та ще й людині засудженій - се все також повинно було про-

мовляти за писанням по московськи - оскільки авторові власне залежало тоді не так на творчості, як на поширенні серед якнайширшого загалу певних ідей, яким автор надавав значення.

Це все разом спричинилося до того, що Т. Шевченко, який ненавидів москалів, який 1841 року писав: "А на москалів не вважайте, нехай вони собі пишуть по своєму, а ми по своєму. У них нарід і слово, і у нас нарід і слово, а чий краще - нехай судять люди", - починає писати по московськи. Характерно, що в своїх поезіях, писаних щойно по тій кризі, починає поет вживати слово "москаль" і в значенні "салдат", а в тих повістях московською мовою любов до України цілковито втрачає свою політичну закраску, набирає провінціяльного, "советського" характеру.

Неслушно проф. Зайцев П. у статті "Прозова творчість Шевченка" пише, наче б то "всі ці твори пересякнуті гаря-

чим українським патріотизмом" - власне того "гарячого патріотизму" в них не було, оскільки під патріотизмом розуміти справді патріотизм, а не тільки любов до "свого села", місцевости, провінції, любов аполітичну. Більше того, автор сам очевидячки свідомо дбав про те, щоб усунути національним моментом, щоо повісті нічим, крім місця дії та особами не нагадували читачеві про національну справу, про українсько-московські стосунки.

Коротко кажучи, поет тому обирав такі теми, що добре знав українські відносини: вони були для нього рідні зрозумілі - отже, тому саме теми його повістей всі взяті з життя мешканців України, але вони ніде не порушують української справи й не зв'язані нічим з українським життям національним,

я к т а к и м .

Автор, звичайно, не міг розлюбити своєї батьківщини, не міг втратити симпатії до всяких дрібничок українського побуту для українських рис вдачі й т.п., але це далеко не "гарячий патріотизм" свідомого українця, пророка національного відродження! Це є такий патріотизм, як той, що його знаходимо в творах М.Гоголя, який змусив його надати такий негативний характер його "Мертвим душам", а такою м'яккістю і симпатією сповнив автора до "Старосвітських поміщиків".

Тому, що подані вгорі причини спонукали автора до писання повістей [отже не творчий порив], Т.Шевченко правдоподібно почав ще в тому ж році переробляти на повісті деякі зі своїх попередніх творів.

Два роки пізніше, вже переписані й викінчені, переслав він їх своєму приятелеві для друкування. Це були: "Варнак", "Княгиня". Тоді ж пише він "Наймичку". Самим

фактом, що поет не шукає за новими сюжетами, підтверджує поет здогад, що він обчислював на ту публіку, яка не читала його українських творів, і що для нього мало значіння у першу чергу пропаганда альтруїзму, як антитези себелюбства й інших негативних прикмет дідичів. Згодом автор пише ще цілий ряд повістей, але всі вони мають виразний, поучаючий, "дидактичний" характер, обчислений на читача - "громадянина російської імперії".

Отже стверджуємо: Шевченко, який писав у 1842 році "Хіба ж я винен, що уродився не кацапом", або уважає гріхом тяжким те, що "мусів сповідатися кацапам черствим кацапським словом", - тепер здебільшого пише лише тою "кацапською мовою". Це перша, так би мовити, формальна, зовнішня зміна.

Тепер перейдемо до розгляду змін "внутрішніх", до

тих "дрібниць", які можна знайти в повістях і які багато говорять. В повісті "Варнак" знаходимо такий уступ: "Вертаючися з Почаїва, завернув я до Кремянця подивитися на королеву Бону та на палац, що будували тоді під Кремянецький ліцей. Пером земля тобі, благородний Чацький. Ти любив спокій і освіту. Ти любив людину так, як заповідав Христос".

Ті слова показують, що Шевченко підійшов до справи заложення вогнища польонізації не з погляду національних наших інтересів. Уже в цих перших повістях, пишучи про московську державу, культуру, громадян чи щось подібне, стало вживає таких зворотів, які раніш були немислимі, а саме: в нашій православної отчизні", "наше темне купецтво", "наш поет Пушкін", "чи думав великий німецький поет, а з ним і наш великий Лермонтов" і т.п. "Наші" - тут - "російські", цебто

правильніше - московські.

Правда, то там, то тут згадує, з нагоди якоїсь ррїни чи пам'ятки, яка трапилась по дорозі, про події з минулого України, але як згадує? Або так, що ці згадки ні ч о - го не говорять про становище самого автора, або й ще гірше. Прочитайте таку згадку про Малоросійську Коллегію й палати Скоропадського та Данилича в "Княгині". Згадка кінчається так: "Та де ж та площа? Де ті палати? Де Коллегія з її кровожерною потворою - таємною канцелярією? Де воно все? І сліду не стало. Дивно. А все воно ще так недавно, таке свіже. Яких сто років проминуло і Глухів з Резиденції українського гетьмана обернувся в звичайнісіньке повітове містечко".

От і все... Але в й гірше. Ось, що ми знайдемо в "Музиці": "Я заходився рисувати кам'яну церкву... збудовану полковником Прилуцьким Галаганом, тим самим, що перший й

зрадив Мазепу та перейшов на бік царя Петра, за що по смерті полковника Носа його поставлено на Прилуцького полковника й обдаровано великими маєтностями. Поки я зрисував цей п'ямятник славного полковника..." Сказано, як бачите, тут аж надто багато, а особливо, коли пригадаємо собі, що ще недавно Шевченко так згадав у "Тр-жавці" за тогож Галагана "не спиняв би їх Прилуцький полковник поганий".

А ось що знайдемо в його "Мандрівці з приємністю і не без моралі". Хоча б про Гайдамаччину:

"Лисянка, якщо вірити тутешнім дідам, славилася своєю не згіршою за Сицилійську вечірню, що її відправляв тут ляхам і жидам Максим Залізник року 1768. Та коли вважати всі такі події недостойні пам'яті людини за славні, то не тільки якась Лисянка - кожне село, кожний клапчик землі буде славний на Україні. В чо-

му іншому, а в цьому мої покійні земляки ні трохи не уступали якій хочете європейській нації, а року 1768 перевершили Варфоломіївську ніч і навіть першу французьку революцію". Порівняй~~те~~ те, як на подібну думку відповів Шевченко колись словами "Брешеш, людоморе, за святую правду - волю розбійник не встане".

І в самих "Гайдамаках" Шевченко не ідеалізував негативних сторін руху, але розумів його стихійну узасадненість та вмів підкреслити і позитивні моменти з усією яскравістю. В повістях - інший підхід!

Тепер пригадайте, як Шевченко висловлювався про московське військо, а тепер у тому ж творі | "Мандрівка" | пише: "Того часу наше військо облягало Силістрію". Звичайно, в тій же повісті читаємо: "Недавно хтось у пресі рівняв наші себ то українські | це пояснення доводить, що Шевченко розумів, яким неясним стало слово "наші" | історичні думи з рапсодіями хіоського сліпця, прабатька епічної поезії, я сміявся

з такого чванливого порівняння, а тепер, як розібрав та розжував, то почуваю, що той, хто порівнював, має рацію і я з свого боку готов й навіть збільшити його порівняння..." Але слід прийняти під увагу, що ці слова не мають нічого спільного з політикою і підкреслюють "об'єктивізм" автора. Далі маємо таку "згадку", яка має ілюструвати тодішній рівень свідомості на Україні: Описуючи кімнату о.Сави, зазначив Шевченко "над гуслеми в почорнілій золотій рамі портрет Богдана Хмельницького з гетьманським гербом. Портрет, або, як матушка його зве "запорожець" стародавньої, але не мудрої роботи. На тій же сторінці далі делікатна згадка про один з епізодів з "Історії Русів".

Принагідно треба відмітити, як розумів і опінював Шевченко комунізм. Маємо в тому ж творі таке речення: "Колишні благородні власники кріпацьких душ тільки гаре-

ми заводили з власних дівчат, а тепер з ними женитись почали. Виходить, що ідея про комунізм не така вже порожня ідея." Але вертаймося до теми. В тій же повісті читаємо, наприклад: "Мова про те, де в нас в Росії та велика академія..."

Не буду довго спинятися над подібними багатомовними виразами в повістях, зазначу лише, що є їх подостатком. Але особливо багатий на подібні матеріяли "Щоденник". В ньому можна знайти багато таких характерних для півмосквина висловів [ст. 114] "Імена Гоголя, Соловєва, Аксакова, імена, добре відомі в н а ш і й літературі". Але за те є дуже багато уривків, з яких так і тоне просто расовою зненавистю до москалів. З огляду на брак місця я подам лише сторінки за Варшавським виданням "Щоденника", на яких яскраво виявлена з якої небудь нагоди нехіть до москалів.

Ст. 68 "оцінка уральських козаків у порівнанні з

киргізами, ст.73 нехить москалів до зелені, ст.139 |московське село|, ст.150 |московські попи|, ст.78 |московські старовіри|, ст.110 |московські попи|, ст.128 |"здесь русскій дух, здесь Руссю пахнет - себто салом, чимсь горілим і всяким паскудством"|, ст.151 |негативна оцінка Островського "Доходное место"|, ст.152 |оцінка негативна Л.Толстого|, ст.153 |така ж оцінка Потехіна|, ст.154 |московська психіка й європейський дух|, ст.195 |матеріалізм москалів навіть у справах кохання|, ст.204 |негативний погляд на московську архиврейську службу|, ст.212 |вартість московських готелів|, ст.218 |московське великодне богослуження| і т.д.

Я навмисне так докладно вчитував усі ці місця, щоб тим підкреслити, що я їх не "непомічаю", лише вважаю, що вони є висловом тих прихованих почувань поета, які прориваються в писаному "на експорт" |які все по московськи| "Щоденнику".

Серед самих москалів була мода лаяти дещо зі свого побуту; в наведених місцях "Щоденника", правда, проривається проти волі автора гостра ненависть, але вона всюди носить далекий від політичних концепцій характер, а поруч з багато більш численними висловами, характерними для всякого, кажучи словами "першого" Шевченка, - перевертня, або, як вони самі себе звать неправильно, "общероса". Такий "Іржавець" міг викликати у кожного московського патріота зненависть до автора, а протимосковський уривок "Щоденника", в якому автор зве московську літературу "нашою" - жадної "некорисної" реакції!

Що Шевченко добре орієнтувався і в питаннях політичного характеру, видно хоча б з того, що з негоди прочитання вірша українського Аф. Чужбинського, він пише: "Памятаю лише, що то були гидкі і підлі лестоці московській зброї".

Очевидно, на тлі того всього може також набирати особливого значення і те, що писав поет Кухаренкові, а саме:

"Окрім Бога і чорта в душі нашій є щось таке, що аж холод іде по серці, як хоч трошки його відкривш".

Коли матимемо на увазі ці слова, а в першу чергу духове заламання поета, то може спеціального значення набрати власне ствердження самим поетом, упадання коло нього москвинів по повероті з заслання. На стор. 221 пише він про прихильність до нього мешканців Москви. На ст. 224 пише знову: "Боюся, щоб я не став модною фігурою в Пітері. А на це виглядає". Далі бачимо зі "Щоденника", що справді майже весь час проводить наш поет в товаристві "вершків" московського культурного громадянства, різні запрошення оцінює наче б то сам поет, як "велику честь для себе" [ст. 230.]. Увага й чемність москвинів заходять так далеко, що наприклад, московський поет Мей присилає вже у вечері написаний ним переклад Шевченкового вірша, якого той написав уранці! [ст. 231]. На тій же сторінці без жадних негативних уваг записує поет нам вірш Хомякова, від якого аж

пашисть московським мессіянізмом. А далі повписував поет, як "дороге" для себе, промови привітальні, проголошувані на його честь на привітальних вечірках та досить докладні описи всіх нових московських знайомств та словословії різних письменників, діячів і значних москвинів.

Несамохіть насувається питання: чи те все не було тою "останньою краплею", що змусила Шевченка тим енергійніше працювати над своїми московськими повістями і за всяку ціну хоч і безуспішно намагатися їх опублікувати?

Характерно також і те, що Лазаревський в листі висловив йому жаль великий з приводу того, що пише московською мовою, а Куліш написав просто: "Зневажаєш ти себе московськими повістями перед світом та й більш нічого".

Треба однак припускати, що сам поет не так вже й вірив у доцільність того московського писання свого (по кризі з 1845 року), бо ж у 1860 р. він ставив таке питання:

"Чи не дурю себе я знову
Своїм химерним "добрим" словом?

Д у р ю ! Бо ліпше одурить

Себе таки, себе самого

Ніж з в о р о г о м поправді жить !"

Подібні думки повинні були кільчитися в душі поета ще давніше, бо в 1847 р. поет, навівши попереду народню приказку "привикне, кажуть, собака за возом бігти, то побіжить і за саньми" - пише далі вірша, в якому стверджує:

"То так і я тепер пишу:

Папір тільки, чорнило трачу!"

Зі змісту вірша того ясно, що ті слова могли стосуватися тільки до московською мовою писаних повістей [тому й заперечує поет припущення немов він "Україну не любить" чи забував], які саме тоді писав Шевченко, тим більше, що своєю українською поетичну творчість він цінить в високо.

Правильність усього сказаного підтверджують також і подані нижче уривки з листів написаних тоді до людей близьких поетові.

У 1858 р. до Куліша: "Навчи ти мене, що мені робити з руськими повістями! У мене їх десятків коло двох набереться. Затопити грубу шкода, багато праці пропаде. Тай грошей би хотілося, бо вони мені дуже потрібні".

Погляди ж свої і відношення до московської мови, такіж як і в перших роках творчості, висловив у листах, з яких подамо ці уривки:

1858 р. до Хропаля: "А іздатель, кацапська душа | Кожанчіков!".

1858 р. до Кухаренка: "Мабуть ти давно в землях християнських не бував і доброї мови християнської не чував, що зовеш мене "закадишним другом"! Чи ж чути було коли небудь між христіянами таке бридке, паскудне слово? Мабуть ти, батьку, за-

був нашу християнську мову і до щенту побусурменився..."

У 1860 р. пише поет до В. Шевченка: "Т к о д а , щ о твої хлопці написали до мене ч о р т з н а п о я к о м у , вони хоч би у Присі у ч и л и с я п и с а т и п о л ю д с ь к о м у !"

Ці цитати не залишають сумнівів, що до поглядів поета: він до смерті їх не змінив, московську мову ненавидів і дивився на неї згори в діл!

Таким чином на основі всего попереднього сказаного мусимо прийти до висновку, що Шевченко, переживши підчас перебування на Україні, протягом трьох років (перед засланням) велику трагедію, ствердивши, що не лише якісь одиниці з числа освічених людей, а майже всі "оглухлі, не чують" і "не бачать" (бо очі їхні вкриті "московською полудою") — свідомо перестав писати далі свої поезії. Це йому не йшло легко — тому він не відразу перестав, хоча яскраво видно, коли настував спадок його творчості.

Він своє "серце запечатав"... Однак те "запечатане серце" далі жило тим же, чим і в "Кобзарі", лише не виливало того в довколiшню, жахливу "Пустку". Коли це й можна уважати "заламанням", то всю вiдповiдальнiсть за нього поносить тiльки українська "освiчена громада". Селянство, яке майже на 95% тодi неписьменна маса, не може бути бране пiд увагу.

Цих справ не порушувано досi цiлком у лiтературi, пов'язанiй з творчiстю Шевченка з таких причин: 1| москвинам i москвофiлам вигiдно було спекулювати на "Щоденниковi" та "повiстях", для перетворення спрiмитивiзованого Шевченка в утраквiста, "малороса", для ширення "малоросiйщини", якби вона нi звалася i 2| українським фiлiстрам |лiвим, правим чи умированим| чуже б, як i всяким фiлiстрам, ставлення справ ясно i виразно; вони не шукають противенств, не люблять гострих висловiв |навiть iх усувають|, не люблять iти непротоптаними шляхами, волiють повторювати утер-

ті речі, які "нікого не дразнять", а понад усе - люблять просто хвалити все "наше" і навіть в дійсності не наше, бо ... за хвалу ніхто гніватися не буде.

Агенти червоного Кремля, які належать до людей, що про них згадуємо в першому пункті - всебічно і цілком використали як убогість думки так і ментальність представників "московських задрипанок" |див. статтю під цією назвою М.Хвильового| і майже закінчують перетворення Шевченка на "малороса", "генія задрипанок".

Хоча ми знаємо, що висловлені тут думки люди "першої групи" будуть або не помічати або поборювати, а люди другої групи "зглажуватимуть", бо їх "компромісова" душа завжди намагатиметься йти за прикладом "баби" Гуданського, що ставила одночасно дві свічки і одну святому, а другу - чортові - але тому, що нам дорогий є справжній Шевченко, уважаємо конечним сказати те, що ми сказали.

Віримо, що серед молоді знайдуться люди, котрі зрозуміють у чому річ і допоможуть нам не давати захляпувати автора "Кобзаря" болотом задрипанок.

- 0 -

До стор. 25. 11 рядок згори:

По слові "романтики" треба додати: "але вірив у свою козацьку націю!"

II

ЩОДЕННИК ШЕВЧЕНКА І СПРАВЖНІ НАЦІОНАЛЬНІ ПОЧУВАННЯ ЙОГО АВТОРА .

Загально відомим фактом є, що кожний геній є геніяльним лише в якійсь одній, певній, стисло означеній ділянці, а в решті своїх властивостей і проявів є освіченою, високо стоячою, але звичайною людиною. Великий поет України - Тарас Шевченко, лишив нам тільки одну безсумніву геніяльну книжку - "Кобзаря", полишені ж ним чудові малюнки, прозові й драматичні твори, листи - все це було де-коли дуже гарне, деколи - добре, але то були твори талановитої людини, сина своєї доби і тільки.

Українські віршовані твори - то, кажучи образно, були лише в невеликій частині творами людини-Шевченка, - то було, як сказав сам Шевченко в одному з віршів, "Боже

слово натхненнее".

На доказ правдивости цих слів зверну тут увагу на один факт надзвичайної ваги, на який не звертали досі належної уваги наші Шевченкознавці і якого не зясували коментатори, а ми просто його чомусь не помічаємо.

Мова йде про оцінку двох історичних постатей: гетьмана Івана Мазепи і гетьмана Богдана Хмельницького. Нічого немає дивного, коли ми, маючи до послуг своїх цілий ряд історичних праць, які без жадного сумніву доводять високий патріотизм, доцільність політики й інші позитивні якості гетьмана Івана Мазепи | звичайно антиукраїнські памквілі, зібрані, щоб догодити Москві проф. Оглобліним у збірці "Полтавська битва", яко антинаукові в рахубу не йдуть | - шануємо Мазепу, але перенесімся в часи Шевченка!

Шевченко читав літопис Величка, "Історію Русів" - невідомого автора, "Історію Малої Россії" Бантищ-Каменського і писання Костомарова.

Ось, що міг вичитати Шевченко в "Історії Русов" про Мазепу, з нагоди шведської кампанії: "Малоросіяне в істребленні армії шведської болєе всех поклалі ревності і усердія ... однакo предметом невірності сево чєлавєка ... всьо то било забито", Бантиш-Каменський же пише про Мазепу так: "Скривая в сердце злобу к обладателю Россіі і продолжая тайнія сношенія с врагами єво, Мазєпа, што б доказать мнїмую преданость, ... " і т.д. а далі: "Єщє не настало для изменніка время действовать ... " і т.д.

Оцінка Мазепи Костомаровим мало ріжнилася від тих двох.

Зате всі згадані автори з захопленням писали про гетьмана Богдана, а деякі з них ставили йому в заслугу головнo "присоединєніє" України до московської держави, протиставляючи його в той спосіб Мазепі |самозрозуміло - цілком не слушно!|.

Як бачимо, під впливом московської пропаганди, сполу-

ченої з адміністраційно-політичним терором, а також страшенним занепадом української політичної думки Р'яка, згідно з поглядами самого Шевченка, вже за Катерини II. була - "немовлям" | у всіх цих творах змальовано Мазепу найчорнішими барвами. Коли до цього додамо ще, що й нарід у своїх піснях, не розуміючи політики великого гетьмана, ставився до нього негативно - то чому в цьому випадкові цілковито інакше поставився Шевченко до Мазепи, високо цінячи його і з очевидною симпатією згадуючи, а знова всупереч поглядам загалу і тодішньої науки, ставився негативно до Богдана Хмельницького?

Не одну річ, висловлену в блискучих і глибоких своїх віршах, певно й сам автор не міг би теоретично обґрунтувати прозою, але геніяльна інтуїція поета підказала йому таку думку, яку він висловив і лише наше покоління помалу, з трудом, починає розуміти безсумнівну правду і теоретичну узаasadненість творів поета.

Але поза тими віршованими творами, як ми вже згадували,

написав поет і дещо інше, з окрема повісті московською мовою та "Щоденника".

Не надаючи їм, навіть приблизно, того значення, яке має "Кобзар", ми все ж, тому, що цікавимося всім пов'язаним з особою поета, цікавимося, що правда тільки як допоміжним матеріалом, який може нам придатися для кращого зрозуміння не лише "пружин творчості" та ідей, якими жив поет, але в деяких випадках і його віршованих творів - не можемо пройти байдуже повз "Щоденника" поета.

Сама назва "Щоденник" відразу суггерує нам думку, що його рядки можуть нам допомогти "зазирнути в душу" поета, пізнати його погляди, думки, симпатії й антипатії, занотовані щиро, "для себе".

І ось, коли ми з цією думкою відкриваємо сторінки "Щоденника", вже на самому початку московська мова цих зошитів ставить перед нами у всій ширині питання:

1! Чому написав Шевченко свого "Щоденника" мовою мос-

КОВСЬКОЮ?

2| Коли ж Шевченко писав мовою найближчою його серцю? Коли він був під оглядом мовним "самим собою" — пишучи по московськи, чи пишучи по українськи?

і 3| Чи, коли б зміст і інші факти та обставини життя дали підставу уважати московську мову "Щоденника" не "мовою душі" — лише мовою, яку автор ужив тільки з огляду на читачів, і то тих читачів, для котрих писав Шевченко того "Щоденника", чи і в тому випадкові можемо уважати висловлені в ньому погляди та думки, щирими?

Спробуємо на ці питання відповісти на підставі аналізу "Щоденника" та умов у яких його писано, відсилаючи читачів до нашої розвідки "Генеза і характер творів Шевченка московською мовою писаних", яка зясовує ту ж справу на підставі інших даних, де бто справу писання з московській мові та щирості тих творів і причин, які викликали це пи-

сання.

Але говорячи про "Щоденника" мусимо прийняти під увагу також дещо, чого ми не брали під увагу, обговорюючи справу писання повістей.

Писав Шевченко "Щоденника" в таких умовах, коли кожно ї хвилини міг сподіватися новоготрусу |а трус міг позбавити його так від давна жданої волі|, саме ж головне - писав він його не для себе, а тільки для інших людей української і неукраїнської народності.

Перша обставина, думаємо, не була вирішальною, але все ж і цього моменту нехтувати не можемо.

Таким чином читаючи "Щоденника" треба стало пам'ятати обставини писання, духову кризу, котру пережив поет ще на Україні, кризу, котра привела його до писання повістей московською мовою і нарешті - для кого того "Щоденника" писав поет та в яких цілях.

На правильність такого ставляння справи вказує один дуже важливий натяк в листі самого поета.

У 1857 році Шевченко в листі до Маркевича виправдується, що не може в цьому листі докладно розповісти про себе та свої переживання і потішає Маркевича, обіцяючи то направити, такими словами: "Напишу тобі ці - л у к н и г у".

Закінчивши цього листа додає "P.S!". Ось що в ньому читаємо: "Я напишу й о г о по русскі, т а к б а - ч и ш т р е б а ; ти сам здоров д о г а д а є ш с я , як п р о ч и т а є ш , що так треба."

Коли приймемо під увагу, що безпосередньо перед тим говорив поет про к н и ж к у , то пояснити чому написав Шевченко "напишу й о г о", а не "її", можна лише, коли прийняти, що пишучи ці слова д у м а в поет конкретно про "Щоденник".

З огляду на поліцію - не міг писати виразно, але

був певний, що коли Маркевіч прочитає в "Щоденнику" ряд думок а б с о л ю т н о ч у ж и х Шевченкові, то сам здогадається, для якої мети писав свого "Щоденника" автор "Кобзаря", який і далі лишався під доглядом поліції та на підставі змісту "Щоденника" зміркує також і про те, чому він був писаний московською мовою.

Ці слова без сумніву мають надзвичайну вагу для відповіді на ті питання, які ми поставили у зв'язку зі "Щоденником", тим більше, що як побачимо і ряд інших аргументів є у повній згоді з тими словами взятими нами з листа, писаного самим Шевченком.

Маючи це на увазі, ми вже не будемо сумніватися, що щирість цього документу є дуже проблематична, це є не "сповідь" перед самим собою, а в ліпшому випадкові - це "лист до випадкового знайомого".

Коли ми це все приймемо під увагу, то стане самозрозумілим, що цей "Щоденник" : 1 | міг бути писаний лише

московською мовою, 2| міг трактувати всі справи тільки зі становища властивого "поступовому росіянинові", і 3| не міг і не повинен ^{був} мати жодних натяків на "український сепаратизм", жадних проявів несимпатії до москвинів і жодних надто патріотично-українських почувань.

Що ці наші припущення є цілковито узасаднені, що саме так підходив Шевченко до подібних справ, доводить поданий нижче факт.

У 1860 році, на прохання Редакції журналу "Народное Чтеніє" написав Шевченко свою "Автобіографію" і тоді ж автобіографічного листа до редактора того журналу. У цій автобіографії Шевченко лише мимоходом згадав про писання віршів, пишучи головно про свої юнацькі й дитячі роки, бажання бути малярем та свою працю яко маляра. В автобіографічному листі рівнож помітне бажання представити головно московській публиці кріпака,

що вибився у малярі, що жив цікавлячися головно малярством, а за поетичну творчість згадано так коротко, що автор тут не міг не пояснити її словами: "як і коли писався поезія, що повстала після мей "Причинної", — про це д. т. е. н. е. р. не маю ніякого відношення до зводки — т. і. с. р. я."

— Це й зрозуміле. Адже ж, як видно з початку цього листа, редактор того московського журналу не українським поетом цікавився, ні! Він хотів своїх читачів познайомити з історією життя людей, що "визначилися серед темної і безсловесної маси простолюття", деби Шевченкова біографія була одною з посеред ряду інших, які всі разом мали доводити: 1| що "русскій крепостной мужік" — також людина не гірша за інших, навіть є серед них високо-обдаровані люди, 2| що кріпацтво — це пляма,

яку слід усунути, та З| що й устрій московської імперії аж ніяк не є досконалий.

Шевченко це розумів і обізвався, бо уважав, що досягнення цілей редакції - користне безумовно і для його земляків, але с е р ц я с в о г о , своїх мрій і поглядів не мав жадного наміру відкривати!

Де зясовує нам і наміри та задуми поета, його тенденції при писанні "Щоденника", навіть його свідоме прийняте рішення бути нещирим. Але намір - це одне, а виконання | в подібних випадках | - це друге!

Український патріотизм, любов до своєї нації та її минулого впарі зі зненавистю до найбільшого ворога українського народу - москвинів, ворога з яким ми вели протягом шости віків нашого самотійного державного існування більше двох десятків воєн, були остільки дужі в Шевченкові, що вони всупереч його свідомій волі то тут, то там проривалися на поверхню, робили тріщини, котрі да-

ють право здогадуватися про колосальні розміри прихованих "підземних" сил, що клекотіли в таємних нетрях його душі.

Нижче ми познайомимо читача лише з такими окремими "вибухами", звернемо увагу на ту "тріщини" в свідомо прийнятій "установці" Шевченкового "Щоденника", бо саме вони виявляють істинні порухи душі автора геніяльного "Кобзаря".

Але перед тим подамо ще одну цитату зі самого "Щоденника", яка робить цілком безсумнівною правильність нашого застереження щодо "Щоденника" і викриває в усій огиді брехні московських льокаїв взагалі та совітських письмак, що навмисне використовують писані Шевченком для наших ворогів вислови, як ... вияв Шевченкових поглядів, вдають, що не розуміють для кого і чому то все написав поет, вдають, що вірять кожному слову "Щоденника" і роблять з Шевченка на підставі тих слів москвофіла та ще й пишуть дурниці на адресу українських націоналістів |напр.

в передмові до п'ятого "академічного" видання творів Шевченка, рахуючи на те, що ніхто не має змоги викрити ті брехні перед задуреним читачем.

Отже на самому початку "Щоденника" читаємо таке:

"ьистрий перехоd с чердака грубаво мѹжіка-маляра в великолепную мастерскую величайшево живописца нашево века!... Чем я занімався в етом святілішѣ? С т р а ш н о п а д у м а т ь , я занімався тагда сачіненієм малоросійских стихов, которіє в паследствіі упалі такой страшной тяжестью на мою убогую душу. Перед єво дівними произведеніями я задумивался і лелєял в свайом сердце к а в о в о - т о своєво слєпца-кобзаря і своіх к р о - в о ж а д н и х Г а й д а м а к о ф !"

Вчитайтеся у ці слова! Хіба це не є "покаянна заява" більш яскрава за аналогічну заяву Хвильового?

Не ширість цієї "заяви" стає тим більше очевидною, що вона хронологічно майже під ту ж пору писана, що і

слова "як людям да в я "Кобзаря", у яких підкреслено розуміння і повна свідомість Шевченка кольосально-го значіння саме тих "малоросійських стіхов", розуміння, що то щось таке як "заповіді", котрі не "пишуться", а "даються"! Ще більше недоречними є такі беззастережні слова про "кровожадність", коли ми звернемо увагу, що саме в нечисленних віршах, написаних по написанні "Щоденника", не раз закликається до кривавої розправи, не раз радить поет "Громадою обух сталить та добре вигострить сокиру!" Певно, ні в кого здатного логічно думати, не може бути сумніву, що автор тих слів був не ширій, це не було переконанням Шевченка, але він написати це вважав потрібним |як і цілого "Щоденника"|, може навіть конечним, та пару рядків далі у нього всупереч рішенню розуму, всупереч намірам – вириваються слова про "страдницькі типи наших бідних гетьманів", про "красу мові чудової бідної України" та про те, що вся його

поетична творчість є для нього самого загадковою:

"Справді чудне це зазяте покликання
н я" закінчує він!

Ми до цього додаємо, що це покликання і глибокий, ширий націоналізм поета, всупереч його волі постійно виявляється навіть у "Щоденнику".

Шевченко є глибоко-віруюча в Бога людина, але ненавидить офіційне московське "православ'я", ненавидить таке властиве москвинам сектанство і нарешті ненавидить ще більше - самих москвинів, а тому, коли й вирішив твердо не давати навіть натяку на свій український націоналізм, усе ж не в силі змовчати як трапляється нагода й не підкреслити зайвий раз дикість, некультурність, азійськість, прозаїчність, жорстокість або іншу прикмету московського народу.

Ось напр. слова "Щоденника", які визначають ставлення Шевченка до християнської релігії взагалі, до релігії,

яка не змінена ще церквою взагалі, яка ще не перетворена москвинами на специфічний рід "православія", яке може було б правильніше називати "московською єресью":

"Сьогодні святкується пам'ять двох найбільших провідників миру і любови. Велике в християнському світі свято! А у нас — колосальне п'яничення з нагоди храму". До цих слів слід додати пояснення, що "у нас" це як і в повістях не на Україні, тільки на Московщині, де тоді було святкування і де був Шевченко.

"О, святі, великі верховні апостоли, як би ви знали, як ми запаскудили, як викривили правозвіщену вами просту, прекрасну, ясну істину! Ви заповіли фальшивих учителів і ваше пророцтво збулося". Далі автор вказує ряд пізніших помилок, яких потім допустилася церква. Цей уривок допомагає нам зрозуміти, як годяться зі собою слова повної віри в Бога зі словами скерованими проти церкви, яку взагалі автор уважає за установу, яка

дещо ухилилася з правильного шляху.

Однак, як ми вже згадували, особливе обурення викликають у Шевченка різноманітні прояви своєрідної московської "побожности". Під датою 12 липня читаємо напр. таке: "Благочестиві уральці, а особливо уралкі, нашому брату, не раскольнику води напиться не дадуть. Не знаю чим захоплюються в уральцях ... Небольсін? Брудніше, бруталніше цих затятих раскольників я нічого не знаю. Сусіди їхні, степові дикуни, киргизи тисячу разів більш товариські за цих безпосередніх нащадків Стенкі Разіна". Далі оповідає автор ось що: "Найліше вдавати на Уралі розстригу-попа. Тоді мов у казці все зявиться перед тобою, починаючи з каймака і джурміци і кінчаючи "свальним" гріхом. Мати дочку-одиначку запропонує святому страднику за віру для нічної розваги. Огідно! Гірше поган ... Весь фанатизм, уся ця гидота кублиться в їх розпустних

дочках та жінках."

Ці уривки, скаже нам читач, усе ж торкається лише старовірів! - Припустимо, хоча в них виразно відчувається расову антипатію. Але ось це, що подаємо далі, вже торкається офіційної, православної, московської церкви:

"У требнику Петра Могили є молитва, що освячує прибране, або хресне побратимство. В найновішому виданні требника цю дійсно християнську молитву замінили молитвою про вигнання духа з одержимого цею вигаданою хворобою та про очищення посудини опоганеної мишою".

Хоча Шевченко, пишучи для московського читача, як ми вже казали, намагався ховати свої національні почування однак не втерпів, щоб вишукати факт, у якому можна було протиставити українську православну церкву з її "дійсно-християнськими" молитвами - церкві московській,

бо ж Шевченко знав добре, що заміна молитви була зроблена з наказу московського синоду | від Петра I. заборонено було друкувати книжки церковні українцям, які не були б під оглядом мови і тексту докладною копією московських церковних видань|.

Під датою 17. вересня пише поет між іншим: "Чебоксари. Як що не більше, то що найменше було в ньому пів на пів домів і церков. І все старовинної московської архітектури. Для кого і на що вони збудовані? Для чувашів? Ні, для "православія". Головний вузол московської старої внутрішньої політики - православія".

З приведеного можна здогадатися чому московське православ'я користується такою великою антипатією українського патріота. Ця антипатія виявилась між іншим у таких цілком слухних думках, після відвідин служби в Ніжегородському Соборі:

"В архибреїській службі з її обстановою і взагалі

в декораціях я бачив щось тибетське чи японське. І під час цієї лялькової комедії читається Євангеліє! Сама підла суперечність."

"Нерукотворний велитенський образ, копія з котрого мене колись налякала в церкві св.Георгія. Оригінал цієї індузької потвори знаходиться у соборі й вартий уваги як пам'ятка старовини. Він перевезений з Суздаля в 1351 році".

Коли ми пригадаємо собі, що Шевченко, подорожуючи по Україні, відвідав не одну нашу церкву, а проте в них не помітив нічого такого, щоб викликало у нього подібну до наведених тираду, тут справа безумовно не в нехудожньому виконанні образу. Тому, думаю, поданих тут уривків є цілком досить для висвітлення негативного відношення Шевченка до московського православ'я, поруч з вірою в Бога і глибокою пошаною до Євангелії, й до апостолів Христових.

А тепер подамо кілька уривків, у яких про го -

в о р и в с я обережний Шевченко | що згодився навіть уважати зустріч з Кулішем за небажану, за таку, котра може викликати підозріння | і виявив нехотячи своє відношення до московського народу та його культури і звичаїв.

Під датою 14. липня читаємо: "Москва має вроджену нехіть до землі, до цієї блискучої ризи усміхненої матері-природи. Московська "деревня" це, як висловився Гоголь, навалені купи сірих колод з чорними отворами замість вікон, вічний оруд, вічна зима! Ніде гілки зеленої не побачиш хоч обабіч непрохідні ліси зеленіють, московське село неначе неемисне витарабунилось на великий тракт з під тіні цього непрохідного саду, вишикувалося в два ряди здовж великого шляху, вибудувало заїзди, а на стороні капличку та шиночок та й нічого йому більше не треба. Незрозуміла нехіть до природи!"

А ось знова під датою 6. III. вириваються у нашого

поета такі слова підчас опису Самари: "тільки но ми ступили на сходи |найкращого шинку| як обидва в один голос сказали: - "Здесь русскій дух, здесь Русью пахнёт"- це б то салом, падениною і найріжнومانітнішою гидотою ... О Русь!"

Тут слід зазначити: 1| пов'язування специфічного гидкого смороду в шинку з "русским духом" свідчить про приховану глибоку огиду до всього "русскаво", 2| Шевченко міг знати лише сфальшовану москвинами і по рабськи повторену ріжними Бантиж Каменськими і Ко історію сходу Європи, згідно з котрою цілий київський, князівський період нашої історії безпідставно зроблено "спільним періодом", а заграбовану москвинами у нас варяжську назву тої держави |"Русь"| вони так зогидили, що її не лише ніколи не ~~вживав~~ в "Кобзарі" сам поет, але й вона стала йому осоружною і 3| ця цитата з Пушкіна, поруч із глухою мовчан-

кою з приводу творів цього поетизатора московського імперіялізму й націоналізму, вказує як на те, що Шевченко добре розумів небезпечність проповідуваних Пушкіним ідей, яко цементу, котрий зміцнює фортифікації ворога українського народу, так і на те, що ставився до того зі зрозумілою в українського патріота нехіттю.

Ще цікавіший є уривок із записі дня 3.ХІ., який наводимо: "Москвини, у тому числі й ніжегородці багато дечого позичили у європейців, між іншим і слово "клуб". Але воно цілковито не підходить "русскому члавку". Ім краще було б запозичитися подібним словом, а воно певно існує в китайській мові - від китайців, коли вже відкинули своє рідне "посіделкі", що надзвичайно влучно окреслює московські дворянські зібрання. У європейців клуб має важливе політичне значіння, а у москвинів це навіть не "сход", а просто "посіделкі". Вони збираються посидіти за картами, помовчати, поїсти, випити і якщо випад-

ково пощастить - заїхати оден одному по пиці".

Тут, як бачимо, Шевченко шукає спільних культурних традицій між москвинами й азіятами так як і говорячи про церковні церемонії або старовинного образу. Рівно ж з цієї цитати є цілком ясним, що Шевченко чув себе європейцем і дивився на москвинів та їхню культуру тільки "з гори в долину", а не так як "землячки", Драгоманов і драгоманівці у всіх своїх відмінах аж до наших днів.

У тому ж "Щоденнику" знайдемо й кілька таких уваг про московських письменників:

"Нєкрасов не лише не поет, але навіть і віршороб неоковерний" | ця думка Шевченка очевидячки охоче непомічається сучасними московськими льокаями, які зараз на всі голоси кричать про те, як Шевченко захоплювався, поважав, ба - навіть наслідував того Нєкрасова|.

"Островській "доходное место", пише Шевченко, "не сподобалося. Багато зайвого, що нічого не каже. І взагалі незугарно, особливо жінки не натуральні".

"Прочитав оповідання графа Л. Толстого - підроблена простота цього оповідання надто ясна". "Драма Потехіна "Суд людской - не Божій" - дрантя з подробицями" і т.д.

Думаю, що поданих тут уривків є цілком досить, щоб стало ясним кождому, як в дійсності ставився Гевченко до москвинів, московської культури й Московщини - коли він у "Щоденнику", написаному дуже обережно, не для українців, московською мовою, з твердим наміром "видержати" прийняту з мотивів частково тактичних, частково конспіративних, лінію - все ж стільки разів вирвався зі справжніми надто виразними, навіть коли їх абстрагувати від "Кобзаря" і пізніших віршованих творів, словами й настроями.

У цій справі, справі відношення Гевченка до москвинів, доводиться частково признати рацію Драгоманову, який зробив безліч неслухних закидів нашому поетові, намага-

ючися його знецінити, у вигадкові, коли він підкреслював, що Шевченко був дуже вороже настроєний до московського народу, що тоді, як Достоевський і інші "малороси", перебуваючи на засланні знайшли серед товаришів недолі якісь позитивні московські типи й змалювали їх пізніше у своїх творах - один Шевченко і там не знайшов серед москвинів нікого й нічого гідного уваги й доброго слова.

Вправді, далі, як запевнює Драгоманов |обпираючися на прозові твори і т.п. се б то на матеріялі, які, як ми зясували, не можна брати в рахубу, яко матеріялі писані для певних тактичних цілей і безумовно не щирі! Шевченко згодом мав мати "новий погляд на москвинів", але як тут же мусів признати Драгоманов, той погляд "не виявився у нього новими віршами" |отже й українською мовою| "навпаки у віршах, писаних навіть на прикінці життя, помітна щонайменше - антипатія до москвинів" |"Шевченко, українофіли і соціалізм" ст.154|.

Закінчуючи, отже мусимо ствердити, що Шевченко, хоча був у своєму "Щоденникові" без сумніву нещирим, се б то хотів йому надати характер записок ліберально настроєного, навіть "лівого" так зв. "ощероса", проте не додержав тої лінії з огляду на виключно інтензивний український патріотизм і то патріотизм не кастрований до стану нешкідливого для ворогів і гнобителів України, літеплого провансальства, безперспективної "прихильності" до регіональних особливостей, прихильності, котра пробує зберігати ті особливості, яко екзотику, але не пробує врятувати засудженого на знищення творця їх і вернути йому предківську загарбану землю та можливість розвитку.

Шевченко ясно собі усвідомлював, що без знищення, розторощення й усунення зі шляху галапаса, котрий висмоктував та висмоктує з українського народу та його землі всі соки - не може бути мови про вихід українського народу з історичного заулку на широкий шлях вільного роз-

вितку й творення нових цінностей, які може творити лише вільний народ, а не раб, не льокай, що звик за саму надію на "Trinkgeld" лизати руки свого сьогоднішнього пана, вчорашнього загарбника й позавчорашнього сусіда-злидаря.

Це є головне джерело Шевченкової ненависти до москвинів, яка ще підсилювалася свідомістю культурної висшости української нації.

- 0 -

В і д В и д а в н и ц т в а :

Розвідка "Українофільський та український "Кобзар", видана іншим видавництвом, "Генера і характер творів Шевченка московською мовою писаних" та "Щоденник Шевченка і справжні національні почування його автора" - становлять замкнуту цілість.

ДОДАТОК до "Тезиса і характ. твор. Шевченка моск. нов. писаних".

З огляду на воєнні обставини, автор не мав своєчасно під рукою текстів листів Т. Шевченка, а це спричинилося до того, що тепер, перепросивши читача, доводиться окремо додавати тих кілька важливих слів, яких властиве місце при кінці розвідки, після речення: "Селянство, яке майже на 95% тоді являється сільською масою..."

Правильність такого пояснення причин майже цілковитого припинення поетичної творчості великого українця, божа наведеними нами переконливими доказами, підтверджують власні слова поета в одному з листів. У своїй відповіді на листа [з 7. IV. 1857. р. | Кухаренка, одного з найкращих приятелів поетових, читаємо таке:

"Я писав тобі, друже мій єдиний, що не втну вже нічого віршами. Отже й збрехав і не схаменувся. Правда і сам думав, що вже зледащів, захопив в неволі, аж бачу - ні! Нікому тільки було вогну положити під моє, горем недобитого старе серце, а ти, друже мій, догадався - взяв тай підкинув того святого вогну"... "вставши сенько, помолвися богу, закачай рукава тай захопвся коло оцей "Москалевої криниці" [30. VI.]

Чи й після цього ще можна сумніватися, що саме проклята "пустка", яка повстала в наслідок обмосковлення всіх освічених верств українських, спричинила припинення творчості поета та появу повістей. Дружнє слово українця - змушує поета, що протягом шостої роки не написав жадного вірша - почати знову творити!... Лише Кубань була надто далеко від Петербурга....

Ласкаво просимо шановних читачів вписати до першої частини цієї праці, на місця пропусків, подані нижче слова й уривки, щоб видання відповідало цілком поглядам висловленим в оригіналі:

- на ст.15 галузь українофілів - прихильників Скоропадського.
- на ст.75 що вартий той українофіл-"скоропадчик", який
- на ст.77 Єфремов вірячи ворогу "вмів"
- на ст.121 Імовірно поет ставився негативно до клеру, ритуалу і сучасних монастирів | "Світе тихий...", "Гимн черничий" | хоча вірив у Бога та науку Христову. Оскаржує католицький клер у розпаленні ворожнечі між поляками й українцями.
- на ст.122 проводить рішуче межу тому, в тому ж вірші каже поет...

Друкарські помилки з част. I. |Україн. та укр. "Кобзар"|

ст. 11	рядок	2	- треба -	любителя
ст. 46	"		"	"плакати по Катеринячи"
ст. 48			"	Освобожденія
ст. 50	"	8	"	преткновенія
ст. 50	"	9	"	в ньом
ст. 50	"	10	"	вредний, побужденієм
ст. 51	"	14	"	настраївал
Додаток:		2	"	"Вальдшнепів"
		10	"	ними
		16	"	Карамазова

318M-9

15980000007

Ba585846